

STAVOVI STUDENTSKE POPULACIJE O FINANCIJSKOM KRIMINALU

Baketarić, Ana

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of economics Split / Sveučilište u Splitu, Ekonomski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:124:514508>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-06**

Repository / Repozitorij:

[REFST - Repository of Economics faculty in Split](#)

UNIVERSITY OF SPLIT

SVEUČILIŠTE U SPLITU
EKONOMSKI FAKULTET

DIPLOMSKI RAD

**STAVOVI STUDENTSKE POPULACIJE O
FINANCIJSKOM KRIMINALU**

Mentorica:

izv. prof. dr. sc. Ana Kupid Novokmet

Studentica:

Ana Baketarić, univ. bacc. oec.

Broj indeksa: 2180448

Split, rujan, 2020. godine

Zahvaljujem se profesorici i mentorici, izv. prof. dr. sc. Ani Kundiđ Novokmet na uloženom vremenu, savjetima te pristupačnosti pri izradi diplomskog rada.

Najveću zahvalnost želim iskazati svojoj obitelji jer su bili uz mene tijekom cjelokupnog studiranja. Hvala Vam na ljubavi, strpljenju i podršci koju ste mi pružili.

Također, zahvaljujem se svim mojim „budilicama“ od prvog prespavanog kolokvija!

Hvala Vam od srca!

SADRŽAJ:

1. UVOD	5
1.1. Problem istraživanja.....	5
1.2. Predmet istraživanja.....	7
1.3. Svrha i ciljevi istraživanja.....	7
1.4. Istraživačka pitanja	8
1.5. Metode istraživanja	8
1.6. Doprinos istraživanja.....	9
1.7. Struktura diplomskog rada.....	10
2. OSNOVNA POLAZIŠTA FINACIJSKOG KRIMINALA	11
2.1. Definicija i vrste financijskog kriminala	11
2.2. Definicija, vrste i mjerenje korupcije.....	12
2.3. Definicija, vrste i teorijska pozadina financijskih prijevara.....	18
2.4. Definicija i vrste financijskih manipulacija	25
2.5. Uzroci financijskog kriminala.....	28
2.6. Trendovi i kretanja u financijskom kriminalu	30
2.7. Prevencija i rješavanje problema financijskog kriminala: etika spram regulacije.	33
2.7.1. Važnost etike za rješenje problema financijskog kriminala.....	33
2.7.2. Organizacije za borbu protiv financijskog kriminala.....	34
2.7.3. Borba protiv financijskog kriminala u Republici Hrvatskoj.....	37

3. IZABRANI PRIMJERI FINANCIJSKOG KRIMINALA.....	40
3.1. Primjer iz prakse – manipulacija: LIBOR.....	40
3.2. Primjer iz prakse – financijske prijevare: ENRON.....	44
4. EMPIRIJSKO ISTRAŽIVANJE O FINANCIJSKOM KRIMINALU– STAVOVI STUDENTSKE POPULACIJE	50
4.1. Anketni upitnik	50
4.2. Opis uzorka.....	51
4.3. Rezultati istraživanja	54
5. ZAKLJUČAK.....	64
LITERATURA	66
POPIS GRAFIKONA, SLIKA I TABLICA.....	73
SAŽETAK.....	75
SUMMARY.....	75

1. UVOD

1.1. Problem istraživanja

Financijski kriminal jedan je od rastućih problema današnjice unutar nacionalnih ekonomija, a zbog efekta prelijevanja postaje i sve izraženiji globalni problem. Postoji mnoštvo definicija financijskog kriminala, a ono što je zajedničko svima njima je to da se financijski kriminal temelji na pokušaju ostvarivanja ilegalne dobiti ili prednosti, a da bi se to dogodilo treba postojati i žrtva. Također, „za financijski kriminal bitan je i stupanj gubitka te je jedna od najznačajnijih karakteristika financijskog kriminala ta da može ostati skriven na neodređeno vrijeme“ (Spencer Pickett i Pickett, 2002, str. 2). Naime, za financijski kriminal može se reći da je proces koji se odvija određenim vremenski period, a zbog prethodno navedene karakteristike „prikrivenosti“, percipiranost obujma financijskoga kriminala daleko je od istine.

Brojne organizacije, poput GRECO-a (Grupa država protiv korupcije Vijeća Europe), UNCAC-a (Konvencija Ujedinjenih naroda protiv korupcije), FATF-a (Financijska akcijska radna grupa protiv pranja novca), prepoznale su financijski kriminal kao problem koji šteti gospodarskom napretku te ga nastoje spriječiti ili barem prepoznati na vrijeme. Iako, postoje brojni pravni i financijski regulatorni okviri, broj kaznenih djela financijskoga kriminala je stalno u porastu (PWC, Globalno istraživanje gospodarskog kriminala i prijevara, Izvucimo prijevare na svjetlo dana, Izvješće za Hrvatsku, 2018, str. 4) pa se sama od sebe nameće potreba preispitivanja regulatornog okvira i regulatornih mehanizama na području koje obuhvaća financijski kriminal.

Budući da se financijski kriminal javlja u svim sferama društva i da ga je jako teško percipirati, u uvodnom dijelu rada navode se samo oni oblici financijskog kriminala koje javnost najčešće percipira kao financijski kriminal, potkrijepljeni podacima, a to su: korupcija, financijske prijevare i pranje novca.

„U tradicionalnom smislu, korupcija predstavlja moralnu „nečistoću“, no sam koncept korupcije mijenjao se kroz stoljeća i varirao od kulture do kulture, a danas je to najčešće pojam koji se povezuje sa nemoralnim ponašanjem povezanim sa službenim položajem osobe“ (Holmes, 2015, str. 1). Prema izvještaju Europskog parlamenta za 2018. godinu (Izvještaj Europskog parlamenta, 2018, The costs of corruption across the EU, str. 2;12) navode se najnovije procjene troškova korupcije za BDP Europske unije u rasponu od 170 do 950 milijardi

eura godišnje. Za Republiku Hrvatsku u 2018. godini procijenjeni trošak korupcije iznosio je 13,5% BDP-a, odnosno 8,5 milijardi eura godišnje.

„Definicija financijske prijevare prema rječniku Webster's New World Dictionary je da je to namjerna obmana osobe kako bi se odrekla prava vlasništva nad određenom imovinom ili nekog drugog zakonodavnog prava“ (Rezaee, 2002, str. 1). ACFE-ov izvještaj (Association of Certified Fraud Examiners) za 2020. godinu, čija se studija temeljila na 2 504 slučaja nekog oblika financijske prijevare u 125 zemalja svijeta, ističe da je time stvoren gubitak od 3,6 milijardi USD. Prema tom izvještaju tipični slučaj financijske prijevare trajao je 14 mjeseci te uzrokovao mjesečne gubitke od 8 300 USD (ACFE, Report to the Nations, 2020, br. 11, str. 4).

„Pojam pranja novca odnosi se na sve vrste postkriminalnih aktivnosti usmjerenih na prikrivanje imovinske koristi ili vrijednosti stečene na nezakonit način, ulaganjem u financijski i nefinancijski sustav s krajnjim ciljem njegova ozakonjenja“ (Cindori, 2010, str. 56). Operacijom Europolu od rujna do studenog 2019. godine uhićeno je 228 osoba i identificirano preko 3 800 „financijskih mula“ tijekom operacije – pranja novca – čime je spriječen gubitak od 12,9 milijuna eura (Europol, 2019). UN-ov ured za drogu i pranje novca procjenjuje globalno opranu količinu novca u jednoj godini u rasponu od 2 do 5% globalnog BDP-a (UN, Office on Drugs and Crime, 2020, Money Laundering and Globalization). Također, u 2019. godini dvanaest svjetskih banaka kažnjeno je u ukupnom iznosu od 8,14 milijardi USD zbog nepoštivanja propisa koji trebaju onemogućiti pranje novca (Poslovni.hr).

U skladu s navedenim podacima može se zaključiti da financijski kriminal poprima sve veći intenzitet, što uz malobrojnost radova u domaćoj literaturi o predmetnoj temi, opravdava ovo istraživanje. Štoviše, ako su predočeni realni otkriveni troškovi (gubitci) uzrokovani financijskim kriminalom, uz njegovo obilježje „prikrivenosti“, zasigurno se mogu očekivati puno veći gubitci, koji se teško mogu percipirati. Nadalje, Deloittovo istraživanje (Deloitte, Istraživanje studenata o korupciji i njenom suzbijanju, 2019) stavova studenata o korupciji i njezinu suzbijanju u Hrvatskoj, obuhvatilo je samo jedan od oblika financijskog kriminala pa su se ovim radom nastojali utvrditi stavovi studenata ne samo o korupciji, već i o pranju novca te o financijskim prijevarama.

Zaključno, problem istraživanja ovog rada je utvrditi obuhvat, uzroke i načine suzbijanja financijskog kriminala, ali i konkretne stavove studentske populacije o financijskom kriminalu – percipiranim oblicima i uzrocima.

1.2. Predmet istraživanja

Predmet istraživanja ovog rada je teorijska obrada koncepta financijskog kriminala, odnosno sustavni pregled literature o ovoj problematici te empirijsko istraživanje stavova studentske populacije o financijskom kriminalu.

Teorijski dio rada nastoji istražiti kako se definira financijski kriminal kroz pregled dostupne relevantne literature te što sve obuhvaća. Gottschalk (2010, str. 443) je predložio strukturu glavnih kategorija i potkategorija, odnosno sustavni pristup klasifikaciji financijskog kriminala. Glavne kategorije financijskoga kriminala prema navedenom autoru su:

1. korupcija,
2. prijevara,
3. krađa te
4. manipulacija.

Budući da je Gottschalk (2010) utvrdio i podvrste financijskog kriminala u ovom radu se nastojalo držati ovih glavnih kategorija, a pregledom relevantne literature dati svježiji pogled na podvrste financijskog kriminala. Također, rad je nastojao prikazati trendove u financijskom kriminalu, poput kriminala „bijelih ovratnika“ i uzroke, odnosno motive koji djeluju na ekonomskog agenta da posegne za djelima financijskog kriminala. Prikazale su se i mjere prevencije financijskoga kriminala kroz raspravu o regulaciji spram etike.

Empirijski dio rada odnosi se na pilot istraživanje stavova studentske populacije o financijskom kriminalu putem ankete.

1.3. Svrha i ciljevi istraživanja

Svrha ovog rada je pridonijeti boljem razumijevanju koncepta financijskog kriminala te prikazati rezultate ankete o stavovima studentske populacije o financijskom kriminalu.

Ciljevi istraživanja su bili odgovoriti na sljedeća pitanja:

1. Kako se definira i koje ilegalne prakse obuhvaća pojam financijskog kriminala?
2. Koji su uzroci ili motivirajući čimbenici za počinjenje financijskog kriminala?

3. Koji je efikasniji način za suzbijanje financijskog kriminala – financijska regulacija ili osvještavanje o etičnom ponašanju?
4. Koje su važnije institucije za prevenciju financijskog kriminala?
5. U kojoj je mjeri financijski kriminal prisutan u državama Europe?

1.4. Istraživačka pitanja

Na temelju prethodno definiranog problema, predmeta, svrhe i ciljeva istraživanja, postavljena su sljedeća istraživačka pitanja, koja su obuhvaćena ovim radom:

1. Kako se klasificira financijski kriminal?
2. Koje su determinante počinjenja kaznenog djela financijskog kriminala?
3. Kako se regulira financijski kriminal?
4. Kako su se razvijali, razotkrili i koje su posljedice imali izabrani slučajevi financijskog kriminala iz prakse?
5. Kakvi su stavovi studentske populacije o financijskom kriminalu?
6. Koji su motivi koji bi ponukali ispitivanu studentsku populaciju na počinjenje nekog od oblika financijskog kriminala?

1.5. Metode istraživanja

Teorijski dio rada nastojao je istražiti postojeću stranu i domaću, znanstvenu i stručnu literaturu o predmetnoj problematici, uključujući: knjige, objavljene i radne verzije članaka, stručne članke, izvore s interneta, a sve prikupljeno od mentorice, knjižnice na fakultetu i samostalnih izvora. Svi izvori su referencirani u literaturi na kraju rada. Budući da metode istraživanja trebaju biti usklađene sa problemom, predmetom i ciljevima istraživanja, u radu su se koristile sljedeće znanstvene metode istraživanja (Zelenika, 2000, str. 323-366):

- Metoda indukcije – korištena kako bi se došlo do zaključaka, polazeći od pojedinačnih premisa.
- Metoda dedukcije – logička metoda koja je korištena kako bi se od općih zaključaka došlo do jednog konkretnog.

- Metoda analize – odnosi se na raščlanjivanje već poznatih tvrdnji, postavki, pojmova, zaključaka, modela i sl. na njihove sastavne dijelove.
- Metoda sinteze – kojom su se različite predodžbe uzajamno povezale i spojile u složenije misaone cjeline.
- Metoda deskripcije – koja podrazumijeva opisivanje činjenica, pojmova i procesa.
- Metoda kompilacije – podrazumijeva preuzimanje tuđih rezultata istraživačkog rada i znanstvenih zaključaka.
- Povijesna metoda – korištena za spoznaje o tome kako su nastali i razvijali se procesi vezani za financijski kriminal.
- Metoda klasifikacije – korištena za raščlanjivanje općeg pojma na posebne i/ili jednostavnije pojmove.
- Metoda komparacije – korištena kao postupak u kojem se proučavaju dva ili više procesa te uspoređuju njihove sličnosti i razlike sa ciljem da se izvedu određeni zaključci.
- Metoda ankete – metoda prikupljanja podataka pomoću kojih se dolazi do podataka o stavovima i mišljenjima ispitanika.
- Statističke metode – induktivno generalizatorske metode jer se na temelju obilježja određenog broja elemenata izvode generalni zaključci o prosječnoj vrijednosti obilježja, njihovoj devijaciji od neke sredine u cijeloj masi ili skupini pojava.

Primjenom metode anketiranja prikupili su se podatci potrebni za empirijski dio rada. Anketa koja je provedena bila je u potpunosti anonimna i služi samo u svrhu istraživanja ovog rada, odnosno stavova studentske populacije o financijskom kriminalu. Ciljana populacija bili su studenti Ekonomskoga fakulteta u Splitu, uz očekivani povrat od najmanje 50 anketa. Podatci prikupljeni anketnim ispitivanjem obradili su se u statističkom programu SPSS uz tablične i grafičke prikaze u svrhu preglednosti dobivenih rezultata istraživanja.

1.6. Doprinos istraživanja

Definiranjem financijskog kriminala i sustavnom klasifikacijom njegovih najznačajnijih pojavnih oblika te determinanti rad je rezultirao sveobuhvatnim pregledom relevantne literature o financijskom kriminalu te doprinio lakšem prepoznavanju (percepciji) i širenju spoznaja o financijskom kriminalu. Time se doprinijelo i popularizaciji teme financijskog kriminala. Ipak,

ispitivanje stavova studentske populacije o financijskom kriminalu, glavni je doprinos rada, budući da su domaća istraživanja na tu temu malobrojna, a potrebna radi uvida u impulse, koji mlade ljude mogu motivirati na počinjenje kaznenog djela iz domene financijskog kriminala.

1.7. Struktura diplomskog rada

Diplomski rad koncipiran je u pet dijelova.

U prvom, uvodnom dijelu radu definiraju se problem i predmet istraživanja, svrha i ciljevi kojima rad teži i metode putem kojih se trebalo doći do prethodno navedenih ciljeva i odgovora na konkretna istraživačka pitanja. Također se identificira doprinos istraživanja i objašnjava struktura rada.

Drugi dio nastoji iznijeti definiciju financijskog kriminala te u skladu s postojećom literaturom prikazati sustavnu klasifikaciju vrsta financijskog kriminala i opisati najznačajnije. Također se iznose uzroci i trendovi u kretanju financijskog kriminala. Jedan dio posvećuje se prevenciji i rješavanju financijskog kriminala i to diskutirajući uspješnost etike spram regulacije. U obzir se uzela filozofska disciplina, etika, odnosno kršenje moralnih načela koje imenovana disciplina predstavlja te se tako dolazi do neetičkih poslovnih praksi.

Treći dio rada donosi primjere financijskog kriminala iz prakse, odnosno nastoji ih opisati i što više približiti predočenoj klasifikaciji financijskog kriminala u radu.

Četvrti dio rada je empirijski dio u kojem se prikazuje dizajn anketnog upitnika o stavovima studentske populacije o financijskom kriminalu, opis uzorka na kojem se provelo istraživanje te rezultati istraživanja.

Posljednji, peti dio rada je zaključak koji se donosi na osnovu spoznaja do kojih se došlo u teorijskom i empirijskom dijelu rada.

2. OSNOVNA POLAZIŠTA FINANCIJSKOG KRIMINALA

2.1. Definicija i vrste financijskog kriminala

Financijski kriminal je tema koja je vrlo aktualna, a o njoj se jako malo zna. Stoga, u radu se kroz pregled literature kreće od definiranja financijskog kriminala te njegove sustavne klasifikacije. Budući da ne postoji jedinstvena definicija financijskog kriminala, kao niti klasifikacija, iznose se neke od najvažnijih.

Financijski kriminal ima raspon od osnovne krađe ili prijevare počinjene od strane zlonamjernih pojedinaca do velikih operacija koje su osmislili organizirani kriminalci. To su ozbiljne kriminalne radnje čija se važnost ne smije umanjivati, jer su pored njihovog društvenog i ekonomskog utjecaja one često usko povezane s nasilnim kriminalom, pa čak i terorizmom (Interpol, Financial crime, 2020).

Gottschalk (2010, str. 441) definira financijski kriminal kao „zločin protiv imovine, uključujući nezakonito pretvaranje vlasništva druge osobe u vlastitu osobnu upotrebu i korist, te ističe da je to zločin temeljen na profitu da bi se dobio pristup imovini“. Također, financijski kriminal definira i kao: „uporabu, obmanu zbog ilegalne dobiti, koja obično uključuje narušavanje povjerenja i neku vrstu prikrivanja prave prirode aktivnosti. Ističe da se žrtve financijskog kriminala kreću od pojedinaca do institucija, korporacija, vlada te cijelih gospodarskih sustava“ (Gottschalk, 2010, str. 441).

Čitajući prethodno navedene definicije može se zaključiti da financijski kriminal uključuje motiv, priliku i korist. Budući da financijski kriminal prati tehnološki napredak u stopu, samim time potaje sve sofisticiraniji i teži za praćenje, tako da je u skladu s navedenim i razmišljanje Baia i Koonga (2017, str. 413): „motivirani ljubavlju prema „lakom“ novcu, financijski lopovi su vjerojatno jedni od najinovativnijih ljudi koji su postojali kroz povijest“.

Gottschalk (2010, str. 443) je predložio strukturu glavnih kategorija i potkategorija financijskog kriminala, odnosno sustavni pristup klasifikaciji financijskog kriminala. Glavne kategorije financijskog kriminala su (Gottschalk, 2010, str. 443):

1. korupcija,
2. prijevara,

3. krađa (primjerice krađa novca, identiteta, umjetnička krađa i zločin protiv intelektualnog vlasništva) i
4. manipulacija.

Za razliku od ostalih kategorija financijskog kriminala, kategorija krađe se neće detaljnije obrađivati jer su financije i odrednice financijskog kriminala u tome polju u fokusu ovog rada.

2.2. Definicija, vrste i mjerenje korupcije

Riječ korupcija „dolazi od latinskih riječi *corruptio*, što znači podmićivanje, pokvarenost i riječi *rumpere*, što znači lomiti, razbiti, a označava korištenje javne dužnosti radi osobnog probitka. Često se tim pojmom označavaju različite društvene pojave: organizirani i gospodarski kriminal, loša vlast i njezine posljedice, ljudska prevrtljivost i bahatost vlasti“ (Korupcija, Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje, 2020).

U nastavku se iznosi još nekoliko definicija korupcije. Primjerice, prema aktualnoj Strategiji suzbijanja korupcije za razdoblje od 2015. do 2020. godine, korupcija je definirana kao „društveno neprihvatljiva pojava koja izravno ugrožava ljudska prava, razara moral te ugrožava stabilnost i gospodarski napredak države. Osim što je u suprotnosti s pozitivnim zakonskim propisima, ona predstavlja i devijaciju temeljnih društvenih načela. Stoga, borba protiv korupcije predstavlja osnovni preduvjet za razvoj otvorenog i demokratskog društva“. Strategija navodi i da „opći principi dobrog upravljanja i organizacije, koji podrazumijevaju odgovornost, učinkovitost, transparentnost, otvorenost, participativnost, osjetljivost i pravičnost institucija u sustavu predstavljaju smjernice za efikasnu prevenciju i način sprječavanja korupcije“ (Narodne novine, br. 26/2015). Transparency International Hrvatska (Transparency International Hrvatska, Korupcija, 2020) korupciju definira kao „davanje, traženje, prihvaćanje neprimjerenog – prednost koja se odnosi na položaj, ured ili zadatak“, dok je definicija korupcije od strane Svjetske banke (SB) još od 1997. godine da je to „zlouporaba javnih ovlasti u privatnu korist“ (SB, 2020). Na osnovu navedenih definicija, može se zaključiti da ne postoji jedinstvena definicija korupcije, no ono što sve definicije imaju zajedničko je: zloupotreba povjerene ovlasti i privatna korist.

Vrste korupcije prema Kayrak (2008, str. 60 –70) su

- institucionalna ili sistemska,

- politička,
- mala ili velika te
- aktivna ili pasivna.

Institucionalna ili sistemska korupcija je „proizvod osobitosti određenog sistema koji u cilju svog održanja ne bira metode i sredstva autonomnog funkcioniranja, kao i izobličenje pravila odlučivanja radi ostvarivanja osobnih probitaka“ (Transparency International Hrvatska, Korupcija, 2020). Politička korupcija „poprima mnogostruke pojavne oblike različitih načina pogodovanja pojedinim interesnim skupinama, a na štetu općih interesa. Politička korupcija je izobličenje demokratskih vrijednosti, posljedica je političkog sustava i njegovih nedostataka, kao ukupnosti odnosa političke vlasti i različitih struktura moći“ (Transparency International Hrvatska, Korupcija, 2020).

Pod pojmom mala korupcija „podrazumijevaju se oni oblici korupcije u kojima dolazi do podmićivanja državnih službenika na raznim razinama vlasti i kod raznih oblika javnih usluga od strane građana“ (Transparency International Hrvatska, Korupcija, 2020). Velika korupcija je „pojam koji u sebi podrazumijeva političku korupciju i korupcijski tender“ (javne ponude, poslovni natječaji) (Transparency International Hrvatska, Korupcija, 2020).

Aktivna korupcija predstavlja „namjernu radnju svakoga tko obećava ili daje izravno ili posredno dobitak bilo koje vrste službeniku da učini ili se uzdrži od izvršavanja svoje dužnosti“ (Transparency International Hrvatska, Korupcija, 2020). Pasivna korupcija predstavlja „namjerne radnje službenika koji izravno ili posredno traži/prima dobitak bilo koje vrste za sebe ili nekog drugog ili prihvaća obećanje takvog dobitka, da djeluje ili se suzdržava u obavljanju svoje dužnosti“ (Transparency International Hrvatska, Korupcija, 2020).

Prema Transparency International Hrvatska (Transparency International Hrvatska, Korupcija, 2020) javljaju se i sljedeći oblici korupcije: nacionalna i međunarodna korupcija, individualna, konvencionalna i posredna korupcija, ulična, ugovaračka (korupcija u javnoj upravi) i sudbena korupcija, transakcijska i iznuđivačka korupcija te investicijska, nepotistička i autogena korupcija. Osim otkrivanja korupcije, pravi izazov predstavlja i njezino mjerenje.

Regresijska analiza, empirijske metode, perceptivni načini mjerenja korupcije, samo su neki od načina i pokušaja određivanja razine i troškova korupcije. Ministarstvo pravosuđa RH (Ministarstvo Pravosuđa RH, Mjerenje korupcije, 2020) ističe da je korupciju i njene posljedice nemoguće egzaktno izmjeriti s obzirom na to da se: „ne može točno i pouzdano

utvrditi koliki se iznos novca godišnje izgubi zbog koruptivnih pojedinaca i njihovih nezakonitih djelatnosti“ te zbog toga što se „korupcija ne manifestira isključivo putem ostvarivanja koristi u novcu, već se javlja i u drugim oblicima ostvarenih koristi (pogodnosti, usluge, pokloni i dr.)“. Rezultati istraživanja ukazuju na razliku između percepcije korupcije i stvarne frekventnosti kaznenih djela korupcije. Budući da se mjerenja često temelje na subjektivnim procjenama građana, na njih mogu utjecati brojni faktori poput mentaliteta te načina izvještavanja medija o stanju u društvu i borbi protiv korupcije (Ministarstvo Pravosuđa RH, Mjerenje korupcije, 2020). Tri najčešća načina mjerenja percepcije korupcije slijede u nastavku.

Indeks percepcije korupcije (engl. Corruption Perceptions Index - CPI) temelji se na percepciji stručnjaka o prisustvu korupcije u pojedinoj zemlji, a ne na empirijskim podacima, zbog toga što se brojčani podaci poput broja pokrenutih istraga, sudskih slučajeva ili prijavljenih slučajeva primanja mita ne mogu smatrati konačnim pokazateljima razine korupcije, već samo ukazivati na to koliko su mediji, sudstvo ili istražna tijela uspješni u razotkrivanju korupcije. Indeks mjeri korupciju u javnom sektoru među dužnosnicima, službenicima ili političarima, odnosno administrativnu i političku korupciju. CPI je složen indeks temeljen na neovisnim istraživanjima, a kako navodi Transparency International Hrvatska bazira se na 13 istraživanja koje provode neovisne institucije, pri čemu svaka koristi različitu metodologiju, a svi ocjenjuju stupanj korupcije u javnom sektoru. Zemlju se ocjenjuje na ljestvici od 0 do 100, gdje je 0 – potpuna prisutnost korupcije, a 100 - potpuna odsutnost korupcije (Transparency International Hrvatska, 2020, Transparency International, 2020).

Tablica 1 daje uvid u CPI za 2018. i 2019. godinu te trošak korupcije u BDP – u pojedine države članice EU za 2018. godinu. CPI se inače računa za 180 zemalja svijeta, no tablica prikazuje indeks i rang na ljestvici za njih 28, koje su članice Europske unije (EU). Iz tablice se može isčitati da je Republika Hrvatska (RH) na ljestvici od 180 država prema Indeksu percepcije korupcije za 2019. godinu bila na 63. mjestu sa 47 bodova te da je pala za jedan bod i tri rang mjesta u odnosu na 2018. godinu. Trošak korupcije za RH u 2018. godini iznosio je 13,5% BDP-a. Na prvom mjestu i u 2018. i 2019. godini bila je Danska, s tim da je CPI pao za 1 bod u 2019. godini sa 88 na 87. Trošak korupcije u BDP–u Danske u 2018. godini iznosio je 2%.

Tablica 1: CPI za 2018. i 2019. godinu te trošak korupcije u BDP-u pojedine države članice EU za 2018. godinu

Država	Trošak korupcije u BDP –u (%) (2018)	Indeks percepcije korupcije (2018)	Indeks percepcije korupcije (2019)	Rang na ljestvici (2018) x/180	Rang na ljestvici (2019) x/180
Austrija	4	76	77	14	12
Belgija	6	75	75	17	17
Bugarska	14	42	43	77	74
Hrvatska	13,5	48	47	60	63
Cipar	8	59	58	38	41
Češka	12	59	56	38	44
Danska	2	88	87	1	1
Estonija	8,2	73	74	18	18
Finska	2,5	85	86	3	3
Francuska	6	72	69	21	23
Njemačka	4	80	80	11	9
Grčka	14	45	48	67	60
Mađarska	11	46	44	64	70
Irska	4	73	74	18	18
Italija	13	52	53	53	51
Latvija	13	58	56	41	44
Litva	11	59	60	38	35
Luksemburg	2	81	80	9	9
Malta	8,65	54	54	51	50
Nizozemska	0,76	82	82	8	8
Poljska	12,6	60	58	36	41
Portugal	7,9	64	62	30	30
Rumunjska	15,6	47	44	61	70
Slovačka	13	50	50	57	59
Slovenija	8,5	60	60	36	35
Španjolska	8	58	62	41	30
Švedska	3	85	85	3	4
Ujedinjeno Kraljevstvo	2,3	80	77	11	12

Izvor: izrada studentice prema podacima Transparency International (2020) Corruption Perceptions Index – 2019, 2018 (online), dostupno na: <https://www.transparency.org/en/cpi/2019/results/table> [18.06.2020.]

Na začelju tablice po CPI-u od zemalja članica EU za 2019. godinu našle su se Rumunjska i Mađarska, te su obje dijelile 70. mjesto na ljestvici. CPI Rumunjske bio je 44 u 2019. godini što je pad za 3 boda u odnosu na 2018. godinu kad se nalazila na 61. mjestu na ljestvici. Trošak korupcije u BDP-u Rumunjske u 2018. godini bio je 15,6%, a trošak korupcije u BDP-u Mađarske u 2018. godini bio je 11%. Mađarska je također pogoršala svoj rang pa je u 2018. godini bila na 64. mjestu, a CPI je pao sa 46 na 44 boda. Najlošiji CPI od zemalja članica EU-a za 2018. godinu imala je Bugarska kada se našla na 77. mjestu na tablici sa CPI-om od 42 boda, a i u 2019. kada je došla na 74. mjesto sa 43 boda. Trošak korupcije u BDP-u Bugarske u 2018. godini bio je 14%.

Drugi način mjerenja korupcije radi se na osnovu globalnog i sveobuhvatnog istraživanja o percepciji korupcije kod građana. Dobiveni podaci daju detaljnu sliku stanja po pitanju korupcije, a istraživanja se rade na velikim uzorcima i s mnogo pitanja te daju uvid u to što ljudi misle o korupciji u pravosuđu, parlamentu, političkim strankama, jesu li se osobno suočili s korupcijom, itd. (Ministarstvo Pravosuđa RH, Globalni korupcijski barometar, 2020).

Treći način mjerenja korupcije dolazi od Svjetske banke, a to je Indeks kontrole korupcije – CC (engl. Control of Corruption), koji se objavljuje od 1996. godine za 200-tinjak država svijeta, a 2018. godine točan broj država bio je 214. Indeks se izvodi na temelju stotinjak različitih varijabli iz četrdesetak različitih izvora podataka, iza kojih stoji više od trideset različitih organizacija. Indeks mjeri korupciju na ljestvici od -2,5 do +2,5 te što je indeks viši, korupcija je manja (The World Bank, Control of Corruption Index, 2020).

Tablica 2 prikazuje Indeks kontrole korupcije – CC prema Svjetskoj banci za 2017. i 2018. godinu, odnosno usporedbu tih dviju godina za europske države. Najmanje koruptivne države u promatranim godinama su Finska, Danska i Švedska. Visoko koruptivne države u 2017. godini su Ukrajina (-0,78394), Bugarska (-0,1611123) i Grčka (-0,1383459), a u 2018. godini Ukrajina (-0,8736908), Bugarska (-0,1515335) i Rumunjska (-0,1216504).

Tablica 2: CC prema Svjetskoj banci za 2017. i 2018. godinu za europske države

Država	Godina	
	2017.	2018.
Ujedinjeno Kraljevstvo	1,843343	1,826577
Švedska	2,138935	2,139578
Slovenija	0,8137993	0,8702175
Portugal	0,8739432	0,8498304
Nizozemska	1,867278	2,009026
Luksemburg	1,985497	2,087755
Italija	0,1885998	0,2356188
Njemačka	1,841089	1,946584
Francuska	1,259483	1,316893
Estonija	1,242413	1,506318
Česka	0,567677	0,5037321
Hrvatska	0,1867006	0,1316391
Austrija	1,526011	1,596262
Belgija	1,497117	1,510279
Bugarska	-0,1611123	-0,1515335
Cipar	0,7827289	0,6399662
Danska	2,193379	2,147795
Finska	2,215811	2,21243
Grčka	-0,1383459	-0,0660259
Mađarska	0,0892915	0,053347
Latvija	0,5358248	0,3285871
Litva	0,5537298	0,4978957
Poljska	0,7249848	0,6414219
Rumunjska	-0,0314776	-0,1216504
Slovačka	0,2237696	0,3629198
Španjolska	0,4917679	0,613507
Ukrajina	-0,783947	-0,8736908
Irska	1,548565	1,547376

Izvor: izrada studentice prema podatcima Svjetske banke (2020) (online), dostupno na: https://databank.worldbank.org/reports.aspx?Id=1655f855&Report_Name=Corruption, [20.06.2020]

Tablica 3 prikazuje Indeks kontrole korupcije za Hrvatsku u razdoblju od 1996. godine do 2018. godine. Iz tablice se može isčitati da je Hrvatska bila najmanje koruptivna u 2003. godini (0,291435), a najviše koruptivna 1996. godine (-0,57869).

Tablica 3: CC za Hrvatsku u razdoblju od 1996. do 2018. godine

Republika Hrvatska			
CC	Godina	CC	Godina
-0,57869	1996	-0,04645	2009
-0,55576	1998	0,059268	2010
-0,07256	2000	0,063671	2011
0,217235	2002	0,009865	2012
0,291435	2003	0,12422	2013
0,262141	2004	0,219041	2014
0,16862	2005	0,245226	2015
0,078597	2006	0,203331	2016
0,091828	2007	0,186701	2017
-0,01058	2008	0,131639	2018

Izvor: izrada studentice prema podacima Svjetske banke (2020) (online), dostupno na: https://databank.worldbank.org/reports.aspx?Id=1655f855&Report_Name=Corruption, [20.06.2020]

2.3. Definicija, vrste i teorijska pozadina financijskih prijevara

Financijske prijevare su jedna od vrsta financijskog kriminala i problem modernog poslovanja bez obzira na veličinu, sektor ili prirodu poslovanja. Njihov negativni učinak sve je izraženiji s tehnološkim napretkom i rastom shema prijevara, koje su sve složenije i sofisticiranije (Zona et al., 2012, str. 266). Financijska prijevarena je svaki nezakonit čin, koji je okarakteriziran kršenjem povjerenja ili obmanom. Ova djela ne ovise o prijetnji nasiljem ili fizičkoj sili. Financijske prijevare nastaju od strane pojedinaca i/ili organizacija kako bi pribavili novac, imovinu ili usluge, izbjegli plaćanje ili gubitak usluga, ili za osiguranje osobne ili poslovne prednosti. Smatraju se i nezakonitim činom koji uključuje stjecanje nečega vrijednog putem namjernog lažnog predstavljanja (Zona et al., 2012, str. 267).

Definicije financijskih prijevara su brojne, no zajedničko im je da se prijevare koriste za iskorištavanje pojedinaca i/ili zanimanja za osobno bogaćenje, putem namjerne zlouporabe ili pogrešne primjene, koristeći resurse ili imovinu organizacije. Tako KPMG Forensic (Fraud Risk Management, Developing a Strategy for Prevention, Detection and Response, 2006, str. 4) daje definiciju prijevare i pogrešnog ponašanja (neprijemljenog ponašanja), ističući da je prijevarena „svaki namjerni čin, počinjen radi osiguranja nepravedne ili nezakonite dobiti, a

pogrešno ponašanje – širok pojam, koji se uglavnom odnosi na kršenje zakona, unutarnje politike i tržišnih očekivanja etičnog poslovnog ponašanja“.

Budući da ne postoji jedinstvena klasifikacija financijskih prijevара, u radu se navodi više vrsta. Tako bi opća podjela financijskih prijevара bila bi na: 1) unutarnje – interne – profesionalne financijske prijevare te na 2) vanjske – eksterne – neprofesionalne financijske prijevare.

Profesionalne prijevare su prepoznate primjerice u slučajevima Enron, WorldCom, Societe Generale te Parmalat prijevarama. Profesionalne ili unutarnje prijevare podrazumijevaju upotrebu nečijeg zanimanja s namjerom zlouporabe ili pogrešne primjene, koristeći resurse ili imovinu organizacije (Global Banking Fraud Survey, 2019, str. 6). Vanjske prijevare se pak odnose na financijske prijevare, koje nisu počinili zaposlenici određene organizacije poput krađe zaliha, prijevара koji nastanu „klikom miša“, prijevара identiteta (usput rečeno to su jedne od najbrže rastućih prijevара, zajedno s prijevarama bijelih ovratnika), hipotekarnih prijevара te brojne druge prijevare (Global Banking Fraud Survey, 2019, str. 6).

Prema Gottschalk (2010, str. 443) financijske prijevare se dijele na: 1) bankarske prijevare (prijevare potrošača, prijevare s kreditnim karticama koje čine međunarodne prstenove za udruženi kriminal), 2) prijevare sa financijskim izvještajima i 3) investicijske prijevare.

Bankarske prijevare mogu se također podijeliti na vanjske i unutarnje. Tako je prema KPMG-ovom (Global Banking Fraud Survey, 2019, str. 6) izvještaju za 2019. godinu istraživanjem utvrđeno da je u 2018. godini, 61% ispitanika navelo da se ukupna količina vanjskih prijevара povećala, dok je 59% ispitanika potvrdilo da je vrijednost (trošak) prijevара porasla. U većini slučajeva ispitanici su osjetili prosječnu vrijednost (trošak) svake prijevare, a prosječna vrijednost prijevара ostala je ista za 21% te se smanjila za 38% ispitanika. Prema istom istraživanju najveći broj ispitanika je mišljenja da je globalni ukupni trošak, prosječni trošak i količina unutarnjih prijevара ostala ista ili se smanjila u 2017. i 2018. godini. Međutim, KPMG ističe da potencijalna šteta od unutarnjih prijevара može biti velika, ako ne i veća nego kod vanjskih prijevара, s obzirom na sposobnost zaposlenika da iskorištavaju slabosti u kontroli najvrijednijih dobara u banci (Global Banking Fraud Survey, 2019, str. 6).

Pet najznačajnijih izazova s kojima se financijske institucije suočavaju, odnosno gdje im prijeti rizik od prijevare obuhvaćeni su tablicom 4.

Tablica 4: Najznačajniji rizici od prijevара kod financijskih institucija

SAD	Europa, Bliski istok, Afrika	Azija – Pacifik
Cyber napadi i napadi na podatke	Cyber napadi i napadi na podatke	Cyber napadi i napadi na podatke
Brža plaćanja	Brža plaćanja	Socijalni inženjering
Otvoreno bankarstvo	Digitalni kanali = digitalizacija	Brža plaćanja
Digitalni kanali = digitalizacija	Direktiva o platnim uslugama II / Otvoreno bankarstvo	Digitalni kanali = digitalizacija
Virtualne valute	Socijalni inženjering	Otvoreno bankarstvo

Izvor: izrada studentice prema podacima KPMG –a, 2019, str. 7

Ispitanici širom svijeta smatraju da se krše pravila o privatnosti podataka zbog kibernetičkih (cyber) napada te da je to ujedno najznačajniji izazov s kojim se financijske institucije suočavaju. Proteklih nekoliko godina uočena su mnoga kršenja privatnosti važnih osobnih podataka. Kroz te povrede podataka, cyber kriminalci su u mogućnosti dobiti velike količine informacija, koje se mogu koristiti kako bi se olakšala krađa identiteta, prijevара i odobrenje socijalnog inženjeringa (u kontekstu informatičke sigurnosti, odnosi se na psihološku manipulaciju ljudima sa ciljem otkrivanja povjerljivih informacija), tzv. push prevare gdje se osobni podaci koriste za dobivanje kupčeva povjerenja ili olakšavanje preuzimanja korisničkih računa (KPMG, 2019, str. 9). Primjerice, 2018. godine jedan od većih zračnih prijevoznika doživio je „kršenje privatnosti podataka“ u kojem su hakeri dobili više od 244 000 podataka o kreditnim karticama, koje su prodavali na Mračnom webu (engl. Dark Web), a iznos prodaje procijenjen je na 12,2 milijuna USD (KPMG, 2019, str. 9)

Udio proizvoda i usluga koje banke plasiraju online su u porastu. Izvještaj o svjetskim plaćanjima za 2018. godinu prognozira da će bezgotovinske transakcije rasti oko 12,7% godišnje do 2021. godine, pri čemu je 78% anketiranih istaknulo da se više od četvrtine njihovih proizvoda i usluga isporučuje digitalno (The World Payments Report, 2018, str. 5). S manje klijenata koji drže i povlače gotovinu, zbog jednostavnosti digitalnog bankarstva i bezgotovinskog plaćanja, potražnja klijenata za bankarskom uslugom „licem u lice“ se smanjuje. To vodi ka globalnom trendu zatvaranja podružnica banaka. Međutim, brža obrada plaćanja putem digitalnog bankarstva može predstavljati izazov u kojem banke imaju manje vremena za provjeru transakcija u slučaju preventive prijevара (KPMG, 2019, str. 12).

Otvoreno bankarstvo (engl. Open Banking) navedeno je među pet izazova s kojima se suočavaju banke u svim regijama svijeta jer predstavlja korjenitu promjenu za djelovanje financijskih institucija. Tako klijenti banaka mogu dijeliti detalje i podatke o svojim

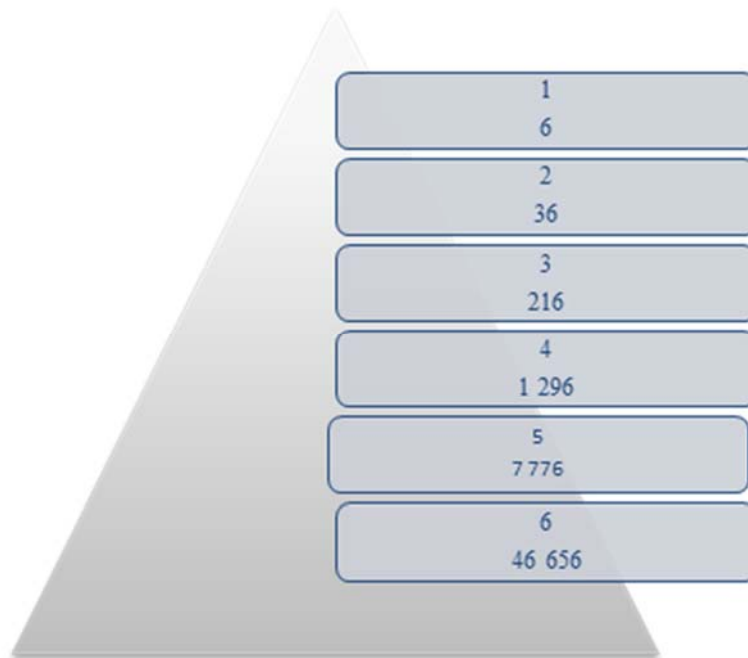
transakcijama sa trećim stranama (poput ostalih banaka, fintech kompanija, telefonskim tvrtkama i investicijskim platformama) putem sučelja za programiranje aplikacija (engl. Application Programming Interface, API). Regulatori sve više potiču, a u nekim zemljama i obvezuju bankarske industrije da klijentima omoguće pristup otvorenom bankarstvu kroz razvoj API-ja (KPMG, 2019, str. 13).

Socijalni inženjering naveden je kao jedan od pet izazova s kojim se susreću anketom obuhvaćene neameričke banke. Socijalni inženjering može rezultirati neovlaštenim pristupom bankovnim računima klijenata, gdje se dolazi do osobnih podataka koji se koriste za pristup njihovim bankovnim računima (preuzimanje računa) te ovlaštene isplate, kada je klijent prisiljen na prijenos svog novca na račun koji kontrolira prevarant pod izgovorom da je legitimni primatelj (KPMG, 2019, str. 10).

Osim bankarskih tu su i prijevare sa financijskim izvještajima koje se definiraju kao: „namjerno pogrešno prikazivanje ili propuštanje iznosa ili neobjavlivanje financijskih izvještaja kako bi se zavarali korisnici financijskih izvještaja, posebno ulagači i vjerovnici“ (Wells, 2017, str. 329). Mogu uključivati krivotvorenje, izmjenu ili manipuliranje značajnim financijskim zapisima, pratećim dokumentima ili poslovnim transakcijama, odnosno propuste ili pogrešno prikazivanje događaja, transakcija, računa ili drugih značajnih podataka iz kojih se pripremaju financijski izvještaji (Wells, 2017, str. 329). Nose ogromnu štetu, pa se u nastavku navode „pogubni“ učinci, kako ih naziva Wells (2017, str. 330-331), koje prijevare sa financijskim izvještajima imaju na tvrtke, investitore, tržišta i gospodarstvo:

- Narušavaju pouzdanost, kvalitetu, transparentnost i integritet procesa financijskog izvještavanja.
- Ugrožavaju integritet i ciljeve revizijske profesije, posebno revizora i revizorskih tvrtki.
- Umanjuju povjerenje tržišta kapitala te ih čine manje učinkovitima što utječe nepovoljno na gospodarski rast i razvoj.
- Rezultiraju velikim troškovima sudskih postupaka.
- Mogu uzrokovati bankrot ili znatne ekonomske gubitke tvrtke, što potiče regulatornu intervenciju te izaziva devastacije u uobičajenom poslovanju i performansama povezanih tvrtki.
- Narušavaju povjerenje javnosti u računovodstvenu i revizorsku profesiju.

Nadalje, investicijske prijave obično uključuju obmanu investitora pružajući im lažne podatke, tjerajući ih na kupnju ili prodaju, obećavajući im više povrate na ulaganja, čime se krše brojne regulatorne odredbe (FBI, Investment Fraud, 2020).

Slika 1: Izgled piramidalne sheme

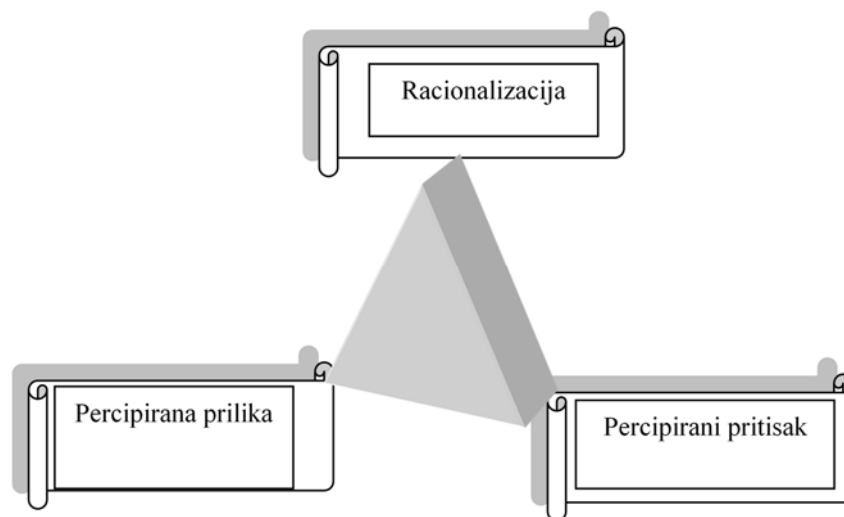
Izvor: izrada studentice

Piramidalne sheme su jedne od najčešćih investicijskih prijevera te su ilegalne u većini država, ali u praksi ih je vrlo teško uočiti. Najčešći znakovi prepoznavanja piramidalnih shema su vremenski pritisak, obećanja velike sume novca te legalni posao mrežnog marketinga (FBI, Investment Fraud, 2020). Način odvijanja piramidalne sheme opisuje se u nastavku (U.S. Securities and Exchange Commission, Pyramid Schemes, 2020). U klasičnoj shemi „piramida“, sudionici pokušavaju zaraditi novac „samo“ novačenjem novih sudionika, pri čemu obično promotor obećava visok povrat u kratkom vremenskom periodu, ali gdje se niti jedan „pravi“ proizvod ili usluga usitinu ne prodaje i gdje je primarni naglasak na zapošljavanju novih sudionika. Sve piramidalne sheme prije ili kasnije propadaju, a većina investitora gubi novac. Prevaranti često promiču piramidalne sheme putem društvenih medija, internetskog oglašavanja, web stranica tvrtke, grupnih prezentacija, konferencijskih poziva, videozapisa na YouTubeu i drugih sredstava. Također, prevaranti koriste novac koji plaćaju novi regrutirani članovi, kako bi isplatili ulagače u ranijoj fazi (obično i novake). U nekom trenutku sheme postaju prevelike, promotor ne može prikupiti dovoljno novca od novih investitora za plaćanje ranijih ulagača, a ljudi gube novac. Ukratko, kada prevaranti pokušavaju zaraditi novac samo

novačenjem novih sudionika u program, to je piramidalna shema, a postoji samo jedan mogući matematički rezultat – kolaps sheme. Kako piramidalna shema raste, novim članovima je sve teže zaraditi novac jer njihov broj raste eksponencijalno (slika 1), tako da čak 80% novih članova izgube uloženo.

Dvije su klasične teorije koje su pokušale objasniti uzroke prijevare i to teorija trokuta prijevare i teorija dijamanta prijevare.

Donald Cressey, kriminolog, započeo je studiju o prijevarama tvrdeći da mora postojati razlog iza svega što ljudi rade (prema Abdullahi et al., 2015, str. 30). Intervjuirajući 250 kriminalaca u pet mjeseci došao je do zaključka da su tri elementa ključna za financijsku prijevare i to (slika 2): percipirani pritisak, percipirana prilika i racionalizacija, odnosno čin prijevare uglavnom se odigra zbog interakcije između percipiranih pritisaka (obično financijskih), percipirane prilike (mogućnosti) i racionalizacije.

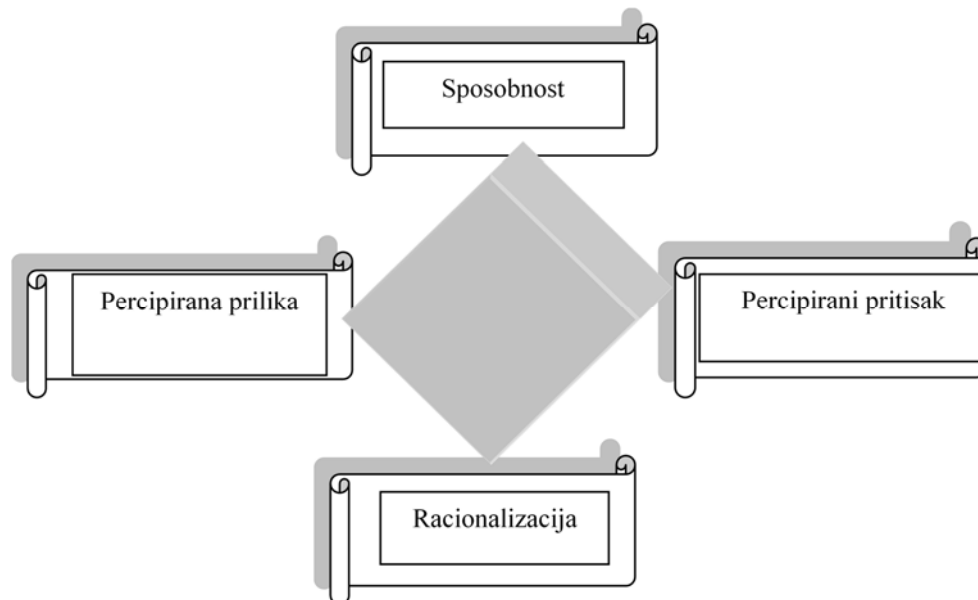
Slika 2: Teorija trokuta prijevare – elementi

Izvor: izrada studentice

Abdullahi et al. (2015, str. 31-33) ističu da se percipirani pritisak (motiv, poticaj) odnosi na motivaciju koja dovodi do neetičkog ponašanja, pri čemu je osobito važna riječ „percipirani“, jer pritisak ne mora biti stvaran. Ako su počinitelji vjerovali da su pod pritiskom, njihovo vlastito uvjerenje ih može dovesti do prijevare. Drugi element koji je potreban da bi se prijevare mogla počinuti je percipirana prilika. Potrebni su čimbenici za stvaranje prilike za prijevare kao što je neučinkovit sustav kontrole ili upravljanja, koji pojedincu omogućuje počinjenje organizacijskih prijevare. Percipirana prilika je slična uočenom pritisku po tome što ona ne

mora biti stvarna, već je bitno da počinitelj vjeruje u nju. Drugi pak čimbenici koji mogu pridonijeti percipiranju prilike za prijevaru su pretpostavka da poslodavac nije svjestan toga, pretpostavka da se zaposlenici ne provjeravaju redovito zbog kršenja pravila organizacijske politike, uvjerenje da se nitko neće brinuti i takvo ponašanje smatrati ozbiljnim prijestupom. Treći element teorije trokuta prijevare je racionalizacija. To je koncept unutar kojeg počinitelj sam sebi mora opravdati i učiniti moralno prihvatljivim čin prijevare prije nego se upusti utakvo neetičko ponašanje, odnosno nastojati opravdati da takvo ponašanje nije kriminalna aktivnost.

Dodavanjem četvrtog elementa, sposobnosti (slika 3), u teoriju trokuta prijevare, kao osobine koja igra glavnu ulogu u tome može li se prijevara dogoditi uz prisutnost ostala tri elementa, nastala je teorija dijamanta prijevare (Abdullahi et al., 2015, str. 38).

Slika 3: Teorija dijamanta prijevare – elementi

Izvor: izrada studentice

Ukratko, potencijalni počinitelj treba imati vještine i sposobnost počinjenja prijevara (Abdullahi et al., 2015, str. 34). Odnosno, osoba treba biti sposobna prepoznati i iskoristiti priliku, ne jednom, već više puta. Sposobnost je situacija u kojoj je prevarant prepoznao priliku i pretvorio ju u stvarnost, a položaj, inteligencija, ego, prisila, prijevara i stres su temeljni elementi sposobnosti (Abdullahi et al., 2015, str. 34).

2.4. Definicija i vrste financijskih manipulacija

Financijske manipulacije, najčešće prisutne u praksi su (Paget, 2009, str. 10; Gottschalk, 2010, str. 345): ghost zaposlenici, kibernetički (cyber) zločini (jedna od verzija je i pranje novca), financijske mule te prijevare sa vrijednosnim papirima.

Ghost zaposlenici, nazivaju se još i fantomskim zaposlenicima, a radi se o „imenima na platnom spisku, kojima se izdaju plaće, ali to nisu stvarni zaposlenici i ne obavljaju nikakav posao. Termin „ghost zaposlenici“ koristi se jer zaposlenik postoji na papiru, ali ne postoji na radnom mjestu. Pronalaženje „ghost zaposlenika“ bez pomoći revizije može potrajati. Stroge interne kontrole mogu spriječiti ghost zaposlenike“ (Silven – Hoell, 2017, bizFluent).

Kibernetički zločini - cyber kriminal često se koristi za označavanje širokog spektra kriminalnih aktivnosti u kojima su uključena računala i elektronski informacijski sustavi kao alat i/ili meta. Europska društva su sve više ovisna o informacijskim sustavima, zbog čega podliježu bržem razvoju kriminalnih cyber aktivnosti. Nadalje, cyber kriminal je prijetnja koja ne poznaje državne granice i poduzima se s ciljem da se zaradi što više novca i to učini neprimjetno (Eurostat, European Crime Prevention Network: Cybercrime: A theoretical overview of the growing digital threat, 2016, str. 15).

Pranje novca, samo jedna od verzija cyber zločina, „potrebno“ je gotovo za svaku kriminalnu radnju. To je proces koji prikriva identitet nezakonito stečenih prihoda, tako da se čini da potječu iz zakonitih izvora. Često je sastavni dio drugih, mnogo ozbiljnijih zločina, poput trgovine drogom, pljačke ili iznude. Pranje novca je sveprisutno i nalazi se na područjima gdje se to najmanje može očekivati, poput ekoloških zločina (Interpol, Money Laundering, 2020). Zapravo, pranje novca je proces kojim se želi zametnuti trag pravog izvora, nezakonito stečenog novca, pri čemu se iskorištava financijski, a sve češće i nefinancijski sektor i struke. Prema Cindori (2007, str. 56) taj proces obuhvaća: „prikriivanje prave prirode i izvora novca, pretvorbu i prijenos imovine u smislu prikriivanja njezina protuzakonitog podrijetla odnosno nabavu, posjedovanje ili upotrebu imovine proizašle iz kaznenog djela, odnosno sudjelovanje, povezanost, pokušaj pomaganja, poticanja te omogućivanje izvršenja bilo koje od navedenih radnji“. Prljavim se novcem smatra svaki novac koji je stečen kaznenim djelom i sva imovina koja proizlazi iz tog novca. To znači da pranje novca bez prethodne kriminalne aktivnosti ne postoji (Cindori, 2007, str. 56).

Prema Financial Action Task Force (krat. FATF) (FATF, Money Laundering, 2020) tri su faze pranja novca.

Prva faza procesa pranja novca, poznata kao „plasiranje“, uključuje premještanje novca iz izvora i stavljanje u promet. Prije nego što se to dogodi, novac se obično razdvaja u manje iznose kako bi se izbjeglo otkrivanje od strane financijskih institucija. Dakle, to su manji iznosi, koji se stavljaju u promet na razne načine. Primjerice, neki kriminalci novac polažu na nekoliko računa u različitim bankama zbog čega ih vlasti vrlo teško prate. Alternativno, novac služi za kupnju financijskih instrumenata, čekova ili novčanih naloga, koji se naknadno polažu na račune drugdje. Ponekad se novac „šverca“ iz zemlje podrijetla u zemlje u kojima su blaži financijski propisi te gdje se postavlja manje pitanja (FATF, Money Laundering, 2020).

Druga faza, „slojevitost“, uključuje premještanje novca nekoliko puta kako bi se što više distanciralo od pravog, odnosno prvog izvora. Jedna od popularnih metoda „slojevitosti“ je prijenos novca s jednog računa na drugi u više navrata i u različitim zemljama. Zločinci također mogu novac upotrijebiti za kupnju i prodaju financijske imovine, poput dionica. Drugi načini „slojevitosti“ novca uključuju kupnju robe koja se kasnije prodaje lokalno ili u inozemstvu te tako plaćanjem svakodnevne robe ili usluga novac može izgledati legitimno (FATF, Money Laundering, 2020).

Posljednja faza postupka pranja novca uključuje kretanje opranog novca natrag u glavnu (izvornu) ekonomiju s pojavom legitimnog izvora sredstava. Kod ove faze, novac se obično ulaže u legitimne poslovne poduhvate. Neki od najpopularnijih uključuju ulaganje u imovinu ili luksuznu imovinu (FATF, Money Laundering, 2020).

Zajedničke karakteristike pranja novca, koje su uočene u većem broju slučajeva u 2018. godini i koje su identificirane kao tipologije pranja novca, prema Uredu za sprečavanje pranja novca Republike Hrvatske su navedene u nastavku (Ministarstvo Financija RH, Ured za sprječavanje pranja novca, 2020):

- Uporaba tvrtki, čiji su vlasnici stranci, za pranje novca. Stranci u Republici Hrvatskoj osnivaju tvrtke na čije bankovne račune, otvorene u Republici Hrvatskoj iz inozemstva transferiraju novac, za koji se sumnja da potječe od kaznenih djela iz domene gospodarskog kriminala, počinjenih u inozemstvu te ga s računa podižu u gotovini ili ga transferiraju nazad u inozemstvo (Ministarstvo Financija RH, Godišnje izvješće o radu Ureda za 2018. godinu, 2019, str. 94).

- Uporaba bankovnih računa stranaca za pranje novca. Stranci u Republici Hrvatskoj otvaraju više bankovnih računa u različitim bankama na koje iz inozemstva primaju novac za koji se sumnja da potječe od kaznenih djela iz domene gospodarskog kriminaliteta počinjenih u inozemstvu. Nakon uplata novac s računa podižu u gotovini ili ga dalje transferiraju drugim fizičkim ili pravnim osobama u inozemstvo (Ministarstvo Financija RH, Godišnje izvješće o radu Ureda za 2018. godinu, 2019, str. 94).
- Uporaba neaktivnih tvrtki za pranje novca. Više tvrtki iz Republike Hrvatske koje nemaju nikakvih poslovnih aktivnosti uključuje se u lanac izvlačenja gotovine sa njihovih računa. Preko njihovih bankovnih računa na temelju računa za fiktivne poslove transferiraju se novčana sredstva koja potječu od imovinske koristi ostvarene kaznenim djelima. Nakon višestrukog provođenja transakcija preko bankovnih računa tvrtki, novac se podiže u gotovini (Ministarstvo Financija RH, Godišnje izvješće o radu Ureda za 2018. godinu, 2019, str. 94).
- Uporaba jednostavnih društava s ograničenom odgovornošću (j.d.o.o.) za pranje novca. J.d.o.o. se uključuju u nezakonite aktivnosti povezane s pranjem novca (porezne prijevare) (Ministarstvo Financija RH, Godišnje izvješće o radu Ureda za 2018. godinu, 2019, str. 94).
- Uporaba bankovnih računa za transakcije povezane s računalnim prijevarama. Fizičke osobe i tvrtke otvaraju bankovne račune u bankama u Republici Hrvatskoj na koje se transferira novac za koji se sumnja da potječe od kaznenog djela računalne prijevare počinjenog u inozemstvu ili Republici Hrvatskoj. Nakon uplata novac sa njihovih bankovnih računa se podiže u gotovini ili se transferira na bankovne račune drugih fizičkih osoba koje ga potom podižu na bankomatima, troše za kupnju putem POS uređaja ili ga transferiraju drugim fizičkim osobama u inozemstvo putem institucija za prijenos gotovog novca (Ministarstvo Financija RH, Godišnje izvješće o radu Ureda za 2018. godinu, 2019, str. 94).

U kategoriju financijske manipulacije spadaju i financijske mule – način transporta koji su krijumčari koristili za premještanje ilegalne robe. Financijske mule su „osobe koje za određeni iznos naknade, na svoje račune primaju protuzakonito stečeni novac. Novac je najčešće stečen kao posljedica kaznenog djela, računalne prijevare, a nakon što je uplaćen na njihov račun financijske ga mule prosljeđuju dalje, najčešće u prekomorske zemlje, za što dobivaju proviziju“ (Ministarstvo Unutarnjih Poslova – Ravnateljstvo policije, Financijske mule -

posrednici pri prijenosu nezakonito stečenog novca, 2020). Ovakav način pranja novca u Hrvatskoj intenzivnije se počeo javljati 2014. godine. Osobama iz Hrvatske su na njihove račune poslovnih banaka uplaćivana financijska sredstva iz inozemstva, koja su podizali i uplaćivali dalje na druge račune, najčešće pod nadzorom organiziranih kriminalnih organizacija (Ministarstvo Unutarnjih Poslova – Ravnateljstvo policije, Financijske mule - posrednici pri prijenosu nezakonito stečenog novca, 2020).

U kategoriju financijske manipulacije još spadaju i prijekave s vrijednosnim papirima (prijekave s visokim prinosima, brokerske pronevjere, kasno – dnevno trgovanje, tržišne manipulacije). Kada se traže informacije o određenoj vrsti dionica to podrazumijeva veću konkurenciju, a što je više tražitelja informacija to je situacija lakša za manipulatore i potencijalno se pogoršava tržišna učinkovitost. Manipulatori su obično polusnažno informirane stranke (insajderi, posrednici, itd.), a manipulacijom se povećava volatilitnost likvidnosti. Cijena obično raste tijekom cijelog razdoblja manipulacije i pada poslije navedenog razdoblja. Odnosno, cijena je veća kada manipulatori prodaju, nego kada kupuju. Manipulacija se može provesti na različite načine, od radnji koje poduzimaju korporacijski insajderi, koji utječu na cijenu dionica (npr. računovodstvo i manipulacija zarade kao u slučaju Enron) do objavljivanja neistinitih podataka ili glasina na Internetu (Aggarwal, Wu, 2006, str. 1916).

2.5. Uzroci financijskog kriminala

Kako financijski kriminal postaje sve aktualniji, tako raste i potreba za teorijskim tumačenjem takvog fenomena. Bonny et al. (2015, str. 448) ističu postojanje brojnih teorija koje objašnjavaju zločinačku motivaciju u koju uključuju i teoriju osobina, gdje je kriminal proizvod bioloških ili psiholoških osobina, a ekonomski nepovoljan položaj glavni uzrok kriminala. Prema navedenim autorima ključni poticaj za počinitelje kaznenog djela je financijska korist. Njihova studija bavila se financijskim prijekavama na radnom mjestu. Ispitivanje se odvijalo na području Australije, a u njemu je sudjelovalo 14 tvrtki, u kojima je radio podjednak broj muškaraca i žena te se taj uzorak ciljao upravo zbog uvida u spolne razlike i motivaciju počinitelja. Rezultati istraživanja su pokazali da više prijekava na radnom mjestu počine žene (51%), nego muškarci (49%). Najčešći motivi za prijekavu na radnom mjestu bili su: samonametnuta financijska teškoća, nagli financijski pritisak i kockanje (Bonny et al., 2015, str. 459). Nadalje, Hollow (2014, str. 174) postavlja pitanje što to motivira zaposlenike banaka

i njenih menadžera da počine prijevare na poslu. Radeći istraživanje na uzorku od 64 slučajeva prijevare iz britanskog financijskog sektora, dolazi do rezultata koji upućuju na to da financijski pritisci igraju izuzetno važnu ulogu u motiviranju zaposlenika i menadžera banke da počine prijevare. No, priroda tih financijskih pritisaka značajno se razlikuje ovisno o ulozi koju prijestupnik ima u banci. Za blagajnike i one na nižim pozicijama, osobni pritisci su ti koji djeluju kao motiv za počiniti prijevare. No, nije dovoljno da upravitelj banke ili zaposlenik ima samo motiv ili poticaj za počiniti prijevare; mora postojati i mogućnost za prijevare te mogućnost racionalizacije prijevare sebi i drugima. Direktori, npr. umjetno žele povećati vrijednost tvrtke na burzi. Iz teorijske perspektive ova tri čimbenika – mogućnost, motivi/poticaaji i racionalizacija tvore tzv. trokut prijevare (Hollow, 2014, str. 176-177). U konačnici, tablica 5 daje uvid u prepoznate pritiske u slučajevima prijevare, do koji se došlo istraživanjem prijevare u britanskom financijskom sektoru (Hollow, 2014, str. 177).

Tablica 5: Prepoznati pritisci u slučajevima financijskih prijevare

PRITISCI	FINANCIJSKI	NEFINANCIJSKI
OSOBNI	Osobni dug ili niska kreditna sposobnost	Pohlepa ili egoizam
	Kockarska ovisnost	Manjak osobne discipline
	Neočekivani financijski gubitci/potrebe	Dosada/potreba za izazovom
	Alkohol/droge	
POSLOVNI	Niska plaća	Strah od gubitka posla
	Prava i udjeli dioničara	Osjećaj podcijenjenosti
	Financijski gubitci tvrtke	Nezadovoljstvo poslom
	Poticaaji povezani s uspjehom	
VANJSKI	/	Želja za moći i kontrolom
	Tržišna očekivanja	Potreba za stvaranjem iluzije o uspjehu
	Obiteljske/prijateljske potrebe	Društveni i politički pritisci

Izvor: Hollow, 2014, str. 177.

Deb i Sengupta (2020, str. 143) nastojali su identificirati čimbenike koji bi naveli ljude na ulaganje u lažne sheme. Jedan od rezultata njihove studije bio je međuljudsko povjerenje kao obilježje investicijske prijevare. Osobni odnosi među članovima zajednice pomažu ovim programima da napreduju. Lažne nade u veći prinos u kratkom roku u kombinaciji s

ograničenim pristupom bankarskim uslugama još su jedna motivacija za ljude u bazi piramide (engl. BOP – Base of Pyramid – bazu piramide čine ljudi sa nižim dohotkom – ekonomski slabe skupine) da budu žrtve tih shema. Rezultati navedene studije, koja je provedena u Indiji temeljem intervjuiranja, pokazali su da je nepristupačnost bankarske infrastrukture prisiljavala ispitanike na traganje za drugim načinima ulaganja, koji bi za njih čak mogli biti i rizični. Ljudi u piramidi uglavnom su financijski nepismeni i neupoznati sa bankarskim mogućnostima te ističu da im bankarsko osoblje često ne želi pomoći. Također, banke nisu uvijek u blizini sela. Nadalje, dokumenti koji su bili predloženi ispitanicima iz navedene studije bili su nerazumljivi, zbog čega su oni vjerovali riječima agenata. Nitko od ispitanika nije bio svjestan raspoloživosti različitih financijskih proizvoda za buduću štednju i ulaganja. Nezaposlenost u ruralnim područjima privlačila je lokalnu mladež da se pridruže kao agenti. Većina ispitanika radila je na ugovorenu dnevnicu, tj. imala je povremeni/neredoviti dohodak, koji ih je potaknuo da ulažu novac u nadi za ostvarivanjem financijske koristi u budućnosti. Sveukupno, njihov dohodak, dob, stupanj obrazovanja i socijalni status bili su glavni čimbenici uključivanja u piramidalne sheme (Deb i Sengupta, 2020, str. 149-151).

Budući da i korupcija spada u financijski kriminal, a predhodno su navedeni uzroci za financijske prijevare, najčešći uzroci korupcije prema Transparency International Hrvatska su (Transparency International Hrvatska, Korupcija, 2020): nepostojanje ili loš zakonodavni okvir, odsustvo institucijskog nadzora, netransparentno upravljanje, odsustvo odgovornosti, nedostatak standarda osobnog integriteta i profesionalne etike.

2.6. Trendovi i kretanja u financijskom kriminalu

Trend financijskog kriminala, karakterističan za današnji globalizirani svijet je kriminal „bijelih ovratnika“ (engl. white - collar crime – WCC). Termin je to koji potječe još iz 1939. godine od sociologa, Edwina H. Sutherlanda, kada se smatralo da su kriminalci gotovo u pravilu osobe kojima životne prilike nisu bile naklonjene, tj. oni koji su odrasli u razorenim domovima i sumnjivim, siromašnim četvrtima (Weisburd i Waring, 2001, str. 1).

„Kriminal „bijelih ovratnika“ obuhvaća prijevare, pronevjere, socijalno neodgovorne i antisocijalne radnje, ilegalno pribavljanje osobne koristi ili dobiti za organizaciju od strane onih koji uživaju veliko povjerenje, poštovanje i autoritet u određenoj organizaciji“ (Croall, 2001,

str. 8). Definicije ovog fenomena baziraju se na jednom ili više sljedećih aspekata: socioekonomskim karakteristikama počinitelja, vrsti kriminalnih djela i stupnju u kojem se ovakve djelatnosti smatraju dijelom organizacijske klime određene tvrtke/korporacije te činjenice da kriminal „bijelih ovratnika“ uključuje širok raspon nenasilnih djela i počinitelja, čiji su glavni elementi korupcija, nepoštenje i varanje. Širok je dijapazon ilegalnih djela ove grupe zaposlenika. Po Martinezu (2014, str. 4) to su: prijevare u vezi sa kreditnim karticama, davanje i uzimanje mita, falsificiranje/lažiranje dokumenata, ucjene, iznuđivanje, utaje poreza, malverzacije u vezi sa pružanjem usluga i plaćanjem, prijevare oko osiguranja, malverzacije oko ulaganja, piramidne sheme poslovanja, itd. Kriminal „bijelih ovratnika“ je samo jedan od oblika organiziranog kriminala te uključuje uglavnom ljude bez kriminalnih dosjea, visoko obrazovane te one koji dolaze iz viših slojeva društva. U brojnim slučajevima zaposlenici različitih tvrtki se udružuju kako bi održali svoja kaznena djela tijekom dužeg vremenskog razdoblja. Ovaj oblik kriminala, uključujući upornost vlasti tijekom vremena i prenošenje na novozapolene, odbacuje sve okvire neophodne za kategorizaciju kao organizirani kriminal, poput slučajeva manipulacije Forex-om, LIBOR-om i Euribor-om (Frunza, 2015, str. 87).

Trendovi financijskog kriminala karakteristični za pojedina područja, poput Japana, povezani su sa Yakuzama, Sokaiyama i Jiageyima. Yakuze (sinonim Boryokudan) su poznate po reketarenju - novčani zločin. Mnoge financijske zločine počinili su „ugledni“ poslovni ljudi visokog društvenog statusa tijekom okupacije u Japanu jer su takvi zločini zahtijevali profesionalno znanje te položaje relativne moći. Boryokudanci su, pak, prevarili Japance za imovinu te uništili japanske institucije zbog profita (Kawasaki, 2010, str. 93). Međutim, sfera aktivnosti Yakuza u Japanu bila je znatno šira, složenija i visoko institucionalizirana u svakodnevnom životu. Prema Kawasaki (2010, str. 94) Yakuze su tradicionalno zarađivale novac: drogom, iznudama, ilegalnim kockanjem i ilegalnim kladionicama. Yakuze su povezane i sa Yamikin (licencirani ili nelicencirani financijeri), koji pozajmljuju novac očajnim potrošačima s ilegalno visokom kamatnom stopom (Gragert, 1997, str. 180). Nemogućnost otpalate zajmova bankama i daljnjeg zaduživanja prisiljava ljude da se zadužuju kod Yamikina. No, nisu svi Yamikini povezani s Yakuzama (Kawasaki, 2010, str. 95). Tu su i Sokaiya - profesionalni dioničari koji iznuđuju novac tvrtkama (Gragert, 1997, str. 182).

No, nisu svi Sokaiya zločini financijski. Međutim, financijske institucije često su bile meta reketera Sokaiye jer mogu dobiti pristup velikim zajmovima, koje nemaju namjeru vraćati (Kawasaki, 2010, str. 95). Jiageya - plaše vlasnike zemljišta i stanare kako bi napustili zemljišta i oslobodili ih za njihove projekte (najčešće gradnju nekretnina). Njihove taktike uključuju:

glasnu glazbu, udaranje metalnim cijevima noću, upućivanje osobnih prijetnji, upad automobila u ciljano imanje i podmetanje požara (Gragert, 1997, str. 184). No, Yakuze su surađivale sa brokerima kao Jiageya i također se upustili u posao s nekretninama. Koristili su tvrtke kontrolirane od strane Yakuza te bi te iste tvrtke dobile velika sredstva od financijskih institucija i koristile ih za razvoj zemljišta ili zemljišne transakcije. Kao rezultat toga, Yakuze su uspjele steći velike svote novca (Kawasaki, 2010, str. 95).

Za područje Latinske Amerike karakteristični su narko karteli, koji su manje povezani sa financijskim tržištima, no ipak su bili uključeni u brojne skandale pranja novca s uglednim institucijama, poput slučajeva Wachovije i HSBC–a, koji su istraživani zbog ogromne količine ilegalnih transakcija (Frunza, 2015, str. 87). Godine 2010. američke vlasti pokrenule su kazneni postupak protiv Wachovije koja je trebala vratiti 110 milijuna USD i platiti novčanu kaznu od 50 milijuna USD zbog transakcija za koje se uspostavilo da su povezane sa krijumčarenjem droge. HSBC je sankcionirana jer nije uspjela primijeniti odgovarajuće stroge mjere protiv pranja novca za prijenos 378,4 milijarde USD. U prosincu 2012. godine HSBC Europe optužena je da nije nadzirala više od 9,4 milijarde USD u kupnji američke valute od HSBC Mexico. Banka je podmirila povijesnu najvišu kaznu od 1,25 milijardi USD zbog kaznenih djela u iznosu od 665 milijuna USD u okviru nagodbe (Frunza, 2015, str. 87).

Iako manje poznate zapadnom svijetu od Yakuza, Trijade su zajedno sa japanskom Yakuzom, najmoćnija organizacija u Azijsko-pacifičkom svijetu, karakteristične za područje Kine. Izraz Triada koji prikazuje „mračna društva“ u prijevodu simbola, triju ujedinjenih asocijacija, trokutastog transparenta na temelju tri znaka zapravo predstavlja nebo, zemlju i čovjeka. Brzim gospodarskim razvojem kontinentalne Kine promijenio se i način funkcioniranja Trijada, postali su više korporatizirani, a granice su prešle tradicionalne ulične zločine, iznude i trgovanja drogom. „Sive“ poslovne aktivnosti uključuju (bilo što profitabilno): autorska prava, internet i financijske usluge – zločine poput pranja novca i novčanih prijevara (Frunza, 2015, str. 88).

2.7. **Prevenција i rješavanje problema financijskog kriminala: etika spram regulacije**

2.7.1. Važnost etike za rješavanje problema financijskog kriminala

Etika „(prema grčkom *ἠθικὸς*: moralan, ćudoredan) predstavlja skup načela moralnog (ćudorednog) ponašanja nekog društva ili društvene skupine koja se zasnivaju na temeljnim društvenim vrijednostima kao što su: dobrota, poštenje, dužnost, istina, ljudskost, itd. Nadalje, etika je znanost o moralu kao društvenom fenomenu koji se izražava u konkretnim ljudskim postupcima u okviru pravila i civilizacijskih zasada jednoga društva, također je i filozofska disciplina koja ispituje zasnovanost i izvor morala, temeljne kriterije za vrjednovanje te ciljeve i smisao moralnih htijenja i djelovanja“ (Etika, Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje, 2020).

Povezivanjem etike i ekonomije u 20. stoljeću, razvija se nova znanstvena disciplina – poslovna etika. Prve naznake poslovne etike javljaju se krajem 60-ih godina 20. stoljeća te se odnose na samo neke društvene poslove u gospodarstvu, kao što su pravo radnika na odgovarajuću plaću, zadovoljavajuće uvjete rada i korektnost u poslovnim odnosima. Godine 1987. održana je prva međunarodna konferencija o poslovnoj etici „European Business Network“ gdje su se izmjenjivala iskustva znanstvenika i praktičara o poslovnoj etici (Dujanić, 2003, str. 55).

Poslovna etika dobiva strateško značenje jer u organizaciji stvara sustav upravljanja utemeljen na etičkim principima koji omogućuje organizaciji da kvalitetno odgovori na zahtjeve svih interesnih skupina – kupaca, zaposlenika, dioničara, ali i onih interesnih skupina koje su indirektno vezane uz organizaciju – društvene zajednice i okoliša, odnosno društva u cjelini. „Uspješne će biti upravo one organizacije koje ne odvajaju etičnost od profitabilnosti, već ih uspješno usklađuju u svom poslovanju“ (Aleksić, 2007, str. 419).

Etički kodeks predstavlja pravila poželjnog ponašanja koja se baziraju na temeljnim vrijednostima, načelima i pravilima odgovornog poslovanja i ponašanja organizacije, ali ne bi smjela predstavljati striktna pravila ponašanja u svakoj potencijalnoj situaciji (Aleksić, 2007, str. 425).

Brojne prijevare u poduzećima razotkrivene su upravo brigom pojedinaca i to prijavom zaposlenika ili kupaca, koji su ilegalne radnje poput prijevare smatrali nemoralnim te je za njih to bio upravo logički proces (sustav internog izvještavanja te otkrivanja kažnjivih i drugih

nemoralnih radnji u organizaciji, engl. whistleblowing system), koji se odvija prema sljedećim spoznajnim koracima: usmjerenje prijaviteljeve pozornosti na nedopušteno djelovanje, prosudba prijavitelja s obzirom na odgovornost i posljedice, odluka prijavitelja da prijavi sumnjivo djelovanje. Motiv za takvo postupanje može biti omalovažavanje, zapostavljanje, odlazak iz organizacije, osjećaj odgovornosti i moralno držanje pojedinca te nemoć da se na drugi način otklone nedopuštene radnje. Za takvo postupanje uprava i oni koji nadziru u organizaciji, trebaju osigurati uvjete i zaštititi one koji prijavljuju, a prije svega glavni menadžer bi trebao biti i moralni autoritet u organizaciji (Koletnik i Koletnik Koroše, 2011, str. 108).

Prema ACFE-ovom (engl. Association of Certified Fraud Examiners) izvještaju za 2020. godinu (Report to the Nations, 2020, str. 4) 43% shema prijevara otkriveno je pomoću zviždača, a pola od tih dojava došlo je od strane zaposlenika. Telefonske linije i e-mail korišteni su u 33% slučajeva. Upotreba protu – prijevanih kontrola u porastu je u posljednjem desetljeću. Telefonske linije su porasle za 13%, protu – prijevarena politika za 13%, obuke o prijevarama zaposlenika za 11%, a obuke o prijevarama menadžera za 9%.

2.7.2. Organizacije za borbu protiv financijskog kriminala

Važnije organizacije za borbu protiv financijskog kriminala su: Europski ured za borbu protiv prijevara, Mreža protiv prijevara, Grupa država protiv korupcije, Odbor sponzorskih organizacija, Konvencija Ujedinjenih Naroda protiv korupcije te Radna skupina za financijsku akciju. Organizacije za borbu protiv financijskog kriminala na području Hrvatske su: Državno odvjetništvo Republike Hrvatske i Ured za suzbijanje korupcije i organiziranog kriminala.

OLAF - The European Anti-Fraud Office (Europski ured za borbu protiv prijevara) istražuje prijevare povezane s proračunom EU, korupciju i ozbiljne prekršaje unutar europskih institucija te za Europsku komisiju izrađuje politiku borbe protiv prijevara (Europska Komisija, 2020). Misija OLAF-a je poboljšanje života građana diljem EU i šire. OLAF je jedino tijelo EU ovlašteno za otkrivanje, istraživanje i suzbijanje prijevara sa sredstvima EU. Zadaće OLAF-a su: provođenje neovisnih istraga o prijevarama i slučajevima korupcije povezanim sa sredstvima EU te drugim kaznenim djelima koja utječu na financijske interese EU, a odnose se na sve rashode EU (glavna kategorija potrošnje su: strukturni fondovi), određeni dio prihoda EU (uglavnom carine) te sumnje na teške povrede dužnosti osoblja i članova institucija EU. Nakon zaključenja istrage Ured preporučuje koje mjere trebaju provesti institucije EU i

nacionalne vlade, a to obično uključuje pokretanje kaznenih istraga, povrate sredstava i druge disciplinske mjere. OLAF potom nadzire provedbu preporučenih mjera (Europska Komisija, 2020).

AFCOS - Anti-fraud coordination service (Mreža protiv prijevara) osnovana je s ciljem postizanja pune operativnosti AFCOS sustava u svrhu zaštite financijskih interesa EU u Republici Hrvatskoj te za izravnu suradnju s Europskim uredom za borbu protiv prijevara (OLAF). AFCOS mrežu čine Ministarstvo pravosuđa, Ministarstvo unutarnjih poslova, Ministarstvo financija - Porezna uprava, Carinska uprava, Sektor za harmonizaciju unutarnje revizije i financijske kontrole, Ured za sprječavanje pranja novca, Sektor za financijski i proračunski nadzor, Ministarstvo gospodarstva - Uprava za sustav javne nabave, Državno odvjetništvo Republike Hrvatske te Agencija za reviziju sustava provedbe programa Europske unije. Zadaće AFCOS mreže su: suradnja sa OLAF-om vezano za pitanja zaštite financijskih interesa EU, predlaganje zakonodavnih i drugih mjera s ciljem učinkovite zaštite financijskih interesa EU te jačanje međuinstitucionalne suradnje, komunikacije i razmjene podataka s tijelima AFCOS sustava (Ministarstvo Financija RH, AFCOS Mreža, 2020).

GRECO - The Group of States against Corruption (Grupa država protiv korupcije) je osnovan od strane Vijeća Europe 1999. godine. Njegov cilj je poboljšati sposobnost svojih članova da se bore protiv korupcije nadgledajući njihovo poštivanje antikorupcijskih standarda Vijeća Europe kroz dinamičan proces međusobne procjene. GRECO pomaže identificirati nedostatke u nacionalnim antikorupcijskim politikama, potičući potrebne zakonodavne, institucionalne i praktične reforme te nudi platformu za razmjenu najboljih praksi u prevenciji i otkrivanju korupcije. Članstvo u GRECO-u, koji je prošireni sporazum, nije ograničeno na države članice Vijeća Europe. Svaka država koja je sudjelovala u izradi proširenog djelomičnog sporazuma može se pridružiti obavještavanjem glavnog tajnika Vijeća Europe. Trenutačno GRECO obuhvaća 49 država članica (48 europskih država i SAD). GRECO nadzor obuhvaća: „horizontalni“ postupak ocjenjivanja (svi članovi ocjenjuju se u krugu evaluacije) koji vodi do preporuka usmjerenih na unapređivanje potrebnih zakonodavnih, institucionalnih i praktičnih reformi te postupak usklađenosti namijenjen procjeni mjera koje su poduzele njegove članice za provedbu preporuka (Vijeće Europe, GRECO, 2020).

COSO – The Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission (Odbor sponzorskih organizacija) osnovan je 1985. godine za sponzoriranje Nacionalne komisije za lažno financijsko izvještavanje, čiji je cilj pružiti misaono vodstvo koje se bavi sa tri međusobno

povezana predmeta: upravljanjem rizicima u poduzećima, internom kontrolom i odvracanjem od prijevара. Nacionalnu komisiju sponzoriralo je pet glavnih profesionalnih udruga sa sjedištem u SAD-u: Američko računovodstveno udruženje (AAA), Američki institut certificiranih javnih računovođa (AICPA), Međunarodni financijski izvršitelji (FEI), Institut internih revizora (IIA) i Nacionalno udruženje računovođa (sada Institut upravljačkih računovođa (IMA)). Potpuno neovisno o svakoj od organizacija koje sponzoriraju, Komisija je uključivala predstavnike industrije, javnog računovodstva, investicijskih tvrtki i njujorške burze (COSO, 2020).

UNCAC - United Nations Convention against Corruption (Konvencija Ujedinjenih Naroda protiv korupcije) pravno je obvezujući te univerzalni antikorupcijski instrument. Dalekosežan pristup Konvencije i obvezni karakter mnogih njenih odredbi čine je jedinstvenim alatom za razvijanje sveobuhvatnog odgovora na globalni problem. Velika većina država članica UN-a, stranke su u Konvenciji. Tekst Konvencije UN-a protiv korupcije pregovaran je na sedam sjednica odbora za pregovore o Konvenciji protiv korupcije, održanog između 21. siječnja 2002. i 1. listopada 2003. godine. Konvencija pokriva pet glavnih područja: preventivne mjere, kriminalizaciju i provođenje zakona, međunarodnu suradnju, oporavak imovine te tehničku pomoć i razmjenu informacija. Također, Konvencija pokriva i različite oblike korupcije, kao što su primanje mita, trgovanje utjecajem, zloupotrebu funkcija te različita djela korupcije u privatnom sektoru (Ujedinjeni Narodi, UNCAC, 2020).

FATF - Financial Action Task Force (Radna skupina za financijsku akciju) globalna je organizacija usmjerena protiv pranja novca i financiranja terorizma. Međuvladino je to tijelo koje postavlja međunarodne standarde kojima je cilj spriječiti te ilegalne aktivnosti i štetu koju nanose društvu. Kao tijelo koje donosi politiku, FATF radi na stvaranju potrebne političke volje za provedbu nacionalnih zakonodavnih i regulatornih reformi u tim područjima. Više od 200 zemalja i jurisdikcija opredijeljeno je za njihovo provođenje. FATF je razvio preporuke FATF-a ili FATF standarde koji osiguravaju koordinirani globalni odgovor za sprječavanje organiziranog kriminala, korupcije i terorizma. Pomažu vlastima da pronađu novac kriminalaca koji se bave ilegalnim drogama, trgovinom ljudima i drugim zločinima. FATF također radi na zaustavljanju financiranja oružja za masovno uništenje, preispituje tehnike pranja novca i financiranja terorizma te kontinuirano jača svoje standarde za rješavanje novih rizika, poput regulacije virtualne imovine, koja se širi kao kriptovaluta. FATF nadzire zemlje kako bi osigurao da u potpunosti i učinkovito primjenjuju FATF standarde. Radna skupina za financijsku akciju (FATF) osnovana je u srpnju 1989. godine na sastanku skupine G-7 u Parizu,

radi ispitivanja i razvoja mjera za borbu protiv pranja novca. FATF je proširio svoj mandat tako da uz pranje novca uključuje i napore u borbi protiv financiranja terorizma. Ciljevi FATF-a su postavljanje standarda i promicanje učinkovite primjene zakonskih, regulatornih i operativnih mjera za borbu protiv pranja novca, financiranja terorizma i drugih srodnih prijetnji integritetu međunarodnog financijskog sustava (FATF, 2020).

Organizacije za borbu protiv financijskog kriminala na području RH su: DORH – Državno odvjetništvo Republike Hrvatske, čije se osnivanje temelji na Ustavu RH te USKOK.

„Ustav Republike Hrvatske u članku 125. u stavku 1. uređuje položaj i ovlasti državnog odvjetništva. Prema toj odredbi Ustava državno odvjetništvo je samostalno i neovisno pravosudno tijelo ovlašteno i dužno postupati protiv počinitelja kaznenih djela i drugih kažnjivih djela, poduzimati pravne radnje radi zaštite imovine Republike Hrvatske te podnositi pravna sredstva za zaštitu Ustava i prava“ (DORH, Opći podatci, 2020).

USKOK - Ured za suzbijanje korupcije i organiziranog kriminala tijelo je specijalizirano za progon korupcije i organiziranog kriminala, sa sjedištem u Zagrebu. Osnovan je 2001. godine, Zakonom o Uredu za suzbijanje korupcije i organiziranog kriminala, a nadležan je za područje Republike Hrvatske. USKOK je osnovan jer postojeća mreža državnih odvjetništava i njihova nadležnost za postupanje u slučajevima koruptivnih kaznenih djela i kaznenih djela iz sfere organiziranog kriminala nije bila prikladna. Velika opasnost i izuzetno štetna djelovanja takvih oblika kriminala za društvo u cjelini zahtijevala su djelotvornije rješenje u vidu osnivanja specijaliziranog tijela, koje bi uz represivnu funkciju osiguralo i preventivno djelovanje (Državno odvjetništvo, USKOK, 2020).

2.7.3. Borba protiv financijskog kriminala u Republici Hrvatskoj

Da bi borba protiv financijskog kriminala bila uspješna, potrebna je zakonodavna podloga, koju RH u borbi protiv korupcije, pranja novca te lažnog financijskog izvještavanja osigurava kroz sljedeće zakonodavne okvire (Narodne Novine, Službeni list Republike Hrvatske, 2020):

- Kazneni zakon Republike Hrvatske,
- Zakon o kaznenom postupku Republike Hrvatske,
- Zakon o Uredu za suzbijanje korupcije i organiziranog kriminaliteta,

- Zakon o državnom odvjetništvu,
- Zakon o sprječavanju pranja novca i financiranja terorizma,
- Zakon o sprječavanju sukoba interesa u obnašanju javnih dužnosti,
- Zakon o odgovornosti pravnih osoba za kaznena djela,
- Zakon o zaštiti svjedoka,
- Zakon o pravu na pristup informacijama,
- Zakon o javnoj nabavi,
- Zakon o sustavu unutarnjih financijskih kontrola u javnom sektoru,
- Zakon o državnim službenicima,
- Porezni zakoni (Opći porezni zakon, Zakon o porezu na dohodak, Zakon o porezu na dobit).

Tablica 6 daje uvid u broj prijavljenih fizičkih i pravnih osoba za organizirani kriminal te broj presuda u predmetu organiziranog kriminala u Hrvatskoj od 2016. do 2019. godine.

Tablica 6: Broj prijavljenih fizičkih i pravnih osoba za organizirani kriminal i broj presuda

Godina	Broj prijavljenih	Broj presuda
2016.	463	106
2017.	246	117
2018.	373	141
2019.	362	190

Izvor: izrada studentice prema podacima: DORH, Izvješće Državnog odvjetništva Republike Hrvatske o radu državnih odvjetništava u 2019. godini, 2020, str. 149-150

Nastavno na to, slika 5 prikazuje broj kaznenih djela gospodarskog kriminala u 2017. i 2018. godini, pri čemu se može vidjeti broj prijavljenih slučajeva gospodarskog kriminala te broj razrješениh slučajeva gospodarskog kriminala na području Republike Hrvatske uz praćenje stope promjene. Iz tablice je razvidno da je broj prijave financijskog i gospodarskog kriminala u porastu, pri čemu su, a vezano uz temu ovog rada, najučestalije pronevjere, prijevare, utaje poreza ili carine, pranje novca, davanje i primanje mita.

Kaznena djela	Prijavljena			Razriješena			2018. % od ukupno prijavljenih
	Broj djela		+ - %	Broj djela		+ - %	
	2017.	2018.		2017.	2018.		
Povreda prava na rad	1			1			
Neisplata plaće	356	109	-69,4	356	109	-69,4	2,5
Zlostavljanje na radu	4	5	+25,0	5	5	0,0	0,1
Povreda prava iz socijalnog osiguranja	58	28	-51,7	58	28	-51,7	0,7
Krivtvođenje lijekova ili medicinskih proizvoda*	2			2			
Proizvodnja i stavljanje u promet proizvoda štetnih za ljudsko zdravlje		2			2		0,0
Protupravna eksploatacija rudnog blaga	116	2	-98,3	115	2	-98,3	0,0
Protupravna gradnja	11	11	0,0	11	11	0,0	0,3
Pronevjera	542	444	-18,1	534	447	-16,3	10,3
Prijevarena (ratno profiterstvo)		1		0	1		0,0
Zloupotreba osiguranja	11	2	-81,8	12	2	-83,3	0,0
Zloupotreba čeka i platne kartice	9	81	+800,0	9	79	+777,8	1,9
Zloupotreba povjerenja	8	6	-25,0	8	6	-25,0	0,1
Povreda tuđih prava	17	11	-35,3	17	11	-35,3	0,3
Zloupotreba povjerenja u gospodarskom poslovanju	418	480	+14,8	418	481	+15,1	11,2
Prijevarena u gospodarskom poslovanju	170	263	+54,7	171	259	+51,5	6,1
Povreda obveze vođenja trgovačkih i poslovnih knjiga	82	107	+30,5	82	107	+30,5	2,5
Prouzročenje stečaja	21	14	-33,3	21	14	-33,3	0,3
Pogodovanje vjerovnika	167	81	-51,5	167	81	-51,5	1,9
Primanje i davanje mita u postupku stečaja	1						
Primanje mita u gospodarskom poslovanju	11			11			
Zloupotreba u postupku javne nabave		1			1		0,0
Zavaravajuće oglašavanje	1			1			
Utaja poreza ili carine	148	292	+97,3	148	293	+98,0	6,8
Izbjegavanje carinskog nadzora*	50	5	-90,0	48	4	-91,7	0,1
Subvencijska prijevarena	19	19	0,0	19	19	0,0	0,4
Neovlaštena uporaba tuđe tvrtke	27	3	-88,9	27	3	-88,9	0,1
Odavanje i neovlašteno pribavljanje poslovne tajne		1			1		0,0
Nedozvoljena proizvodnja*	2			2			
Nedozvoljena trgovina*	357	45	-87,4	356	46	-87,1	1,0
Pranje novca	6	53	+783,3	6	53	+783,3	1,2
Neovlašteni pristup	7			5			
Ometanje rada računalnog sustava	11			10			
Oštećenje računalnih podataka	7			7			
Neovlašteno presretanje računalnih podataka**	1						
Računalno krivtvođenje**	37			35			
Računalna prijevarena**	1.114			915			
Zloupotreba naprava**	9			7			
Krivtvođenje znakova za obilježavanje robe, mjera i utega	1	1	0,0	1	1	0,0	0,0
Krivtvođenje službene ili poslovne isprave	2.323	1.564	-32,7	2.321	1.562	-32,7	36,4
Zloupotreba osobne isprave	56	82	+46,4	52	83	+59,6	1,9
Izdavanje i uporaba neistinite liječničke ili veterinarske svjedodžbe	4	5	+25,0	4	5	+25,0	0,1
Nedozvoljena uporaba autorskog djela ili izvedbe umjetnika izvođača**	2			2			
Povreda žiga**	80			80			
Zloupotreba položaja i ovlasti	552	470	-14,9	551	470	-14,7	11,0
Primanje mita	95	19	-80,0	95	19	-80,0	0,4
Davanje mita	98	26	-73,5	98	26	-73,5	0,6
Trgovanje utjecajem	3			3			
Davanje mita za trgovanje utjecajem	1			1			
Odavanje službene tajne	2			2			
Ostali zakoni	39	59	+51,3	39	59	+51,3	1,4
UKUPNO	7.057	4.292	-39,2	6.833	4.290	-37,2	100,0
UKUPNO (prošla godina bez kd kibern. sigurnosti)	5.787	4.292	-25,8	5.770	4.290	-25,6	100,0

Slika 4: Kaznena djela gospodarskog kriminala u Hrvatskoj

Izvor: Statistički pregled temeljnih sigurnosnih pokazatelja, 2018, str. 50, dostupno na: <https://mup.gov.hr/UserDocsImages/statistika/2018/Statisticki%20pregled%20temeljnih%20sigurnosnih%20pokazatelja%20i%20rezultata%20rada%20u%202018.%20godini.pdf>, [02.07.2020.]

3. IZABRANI PRIMJERI FINANCIJSKOG KRIMINALA

3.1. Primjer iz prakse – manipulacija: LIBOR

LIBOR (engl. London Inter Bank Offering Rate) je skup stopa koje pokrivaju reprezentativne stope posudbe, odnosno predstavlja prosječnu kamatnu stopu na međubankarskom tržištu u Londonu po kojoj su banke spremne jedna drugoj posuđivati novce u deset različitih valuta i preko petnaest različitih razdoblja posudbe, tj. rokova ili ročnosti, koji se još nazivaju i tenori (1 dan (overnight rate), 1 tjedan, 2 tjedna te 1 do 12 mjeseci). LIBOR nastaje kao rezultat širenja tržišta Eurodolara u Londonu, 1950-ih i 60-ih godina. Eurodolari su oročeni depoziti izraženi u američkim dolarima, koji nisu regulirani od strane američkih Federalnih rezervi (Corb, 2012, str. 262 - 272). Budući da offshore depoziti nemaju zahtjeve regulatornih rezervi, bili su jeftiniji izvor sredstava za međunarodne banke. Sve do 1970-ih banke su dozvoljavale ovakvu vrstu depozita vladama i korporacijama, koje su posuđivale u Eurodolarima. Rast tržišta Eurodolara bio je rezultat raspoloživih sredstava i inovacija banaka. Kako je tržište raslo, izdavali su se vrijednosni papiri u Eurodolarima po stopama nižim od lokalnih. Iako atraktivan način posuđivanja i izdavanja vrijednosnih papira, isti nije bio bez rizika zbog neusklađenosti između izvora financiranja korisnika i njihovih prihoda. Sve to stvorilo je jedan od najinovativnijih financijskih proizvoda s kraja 20. stoljeća - IRS (engl. Interest rate swap) ili kamatni swap/zamjene, koji je omogućio dužnicima ukloniti kamatne rizike, zadržavajući pritom mnoge prednosti zaduživanja u Eurodolarima (Corbb, 2012, str. 262 - 272). Britansko udruženje bankara (engl. British Bankers' Association - BBA) preuzelo je vodeću ulogu u razvoju skupa standardnih uvjeta za IRS ugovore. Jedan od standardnih izraza razvijen od strane BBA bio je mehanizam za „utvrđivanje“ stopa namire ugovora, kojeg su nazvali LIBOR. LIBOR je jedno od najpopularnijih mjerila cijene novca u globalnim financijama i njegova je primjena relativno široka, ali ne i jedinstvena. Od uvođenja eura 1999. godine, sličnim mehanizmom pod nazivom EURIBOR (engl. Euro Interbank Offered Rate) upravlja Europska bankarska federacija (engl. European Banking Federation - EBF), no postoje i druge referentne vrijednosti, poput TIBOR-a (engl. Tokio Interbank Offered Rate) za Tokio (Wheatley, 2012, str. 10;11).

LIBOR se izračunava na sljedeći način: imenovani stručnjaci „podnositelji zahtjeva“ u svakoj banci davatelju doprinosa, u određenom panelu, odgovarali su na ista pitanja: „Po kojim stopama biste mogli posuditi sredstva? Jeste li to učinili traženjem te prihvaćanjem međubankarske ponude u prihvatljivoj tržišnoj veličini prije/do 11 sati?“ (Wheatley, 2012, str.

12). Procjene banaka koje doprinose tada se „elektronički“ predaju na izračun. Procjene za banke koje daju doprinose za svaku valutu i tenor agregiraju se i prije svega „podrezuju“, uklanjajući gornji i donji dio te formiraju prosječno izračunatu „konačnu“ stopu LIBOR-a, za svaki tenor unutar svake valute. Ovako izrađena stopa je konačna i službena stopa LIBOR, koja se objavljuje za određeni dan te je dostupna tisućama banaka širom svijeta neposredno nakon podneva po londonskom vremenu. Te službene stope LIBOR-a banke zatim koriste kao referentne vrijednosti pri kreditiranju, ali i za izmirenje ugovora (Wheatley, 2012, str. 12).

Postupak formiranja LIBOR-a nadzire se od strane Odbora za razmjenu i tržište novca (FX & MMC) tvrtke BBA LIBOR Ltd, podružnice BBA. Pododbori FX-a i MMC-a odgovorni su za identificiranje i rješavanje bilo kojih problema s LIBOR-ovim podneskom, prekidom te poduzimanjem disciplinskih mjera kada je to potrebno. Pojedinačni podnesci banaka koje daju doprinose dostupni su javnosti istog dana. Paradoksalno je da je uz ovu razinu transparentnosti, LIBOR bio sastavni dio manipulacije. Prema BBA neke od prednosti LIBOR-a su: održivost (uspostavljen je već na duže vrijeme), odražava najveći raspon međunarodnih cijena, ima široku komercijalnu upotrebu, internacionalnu rasprostranjenost te transparentan mehanizam izračuna (Wheatley, 2012, str. 21).

Prema Wheatley (2012, str. 13;14) tri su glavna područja „sukoba interesa“ u slučaju manipulacije LIBOR-om: strukturni, sukob interesa na razini banke te pojedinačni. Što se tiče strukturnog sukoba interesa, povezan je s organizacijom samog procesa. Banke koje su pokrenule nadzor nad LIBOR-om, nadzirale su same sebe jer nadzor nad postupkom LIBOR provodi FX&MM Odbor BBA LIBOR Ltd. Iako je odbor LIBOR Ltd neovisan od banaka, on se bira iz grupe banaka i korisnika LIBOR panela, kojom predsjedavaju članovi banaka koje daju doprinose i čiji su članovi te banke i zainteresirane strane (McConnell, 2013, str. 67). Sukobi interesa na razini banke odnose se na banke koje daju doprinose. Međunarodne banke suočene su s mnogim potencijalnim sukobima interesa, poput „insajderske trgovine“. Takvi sukobi obično se rješavaju unutarnjim politikama, poput tzv. „kineskih zidova“, koji često uključuju organizacijsko i fizičko razdvajanje zaposlenika, koji se mogu naći u konfliktnim ili situacijama sukoba interesa. Subjektivna priroda LIBOR-ovog postupka, koji je zahtijevao da podnositelji prijave budu stručnjaci za tržišta za koja su podnosili stope, neizbježno su značila da bi podnositelj trebao stupiti u kontakt s trgovcima. Međutim, moderni komunikacijski mehanizmi, kao što su: e-mail, izravne poruke i telefonski razgovori, eliminirali su „kineske zidove“, jer su podnositelji bili stalno bombardirani informacijama o položaju njihove banke na tržištu i te informacije su zavšile u njihovim analizama (McConnell, 2013, str. 68). Pojedinačni sukobi

interesa, vezani za osobe odgovorne za unošenje tarifa objašnjavaju se kroz primjer. Primjerice, ako su trgovci mogli utjecati na smjer konačne LIBOR stope za određenu valutu i vrijeme dospijeca, onda su mogli postaviti stope u korist svojih postojećih tržišnih pozicija ili zauzeti nove povoljnije pozicije. To bi, naravno, zahtijevalo dogovore između pošiljatelja i trgovaca kako bi izvršili takvu promjenu (McConell, 2013, str. 68-69).

Proces izračuna LIBOR-a, uklanjanjem outliersa, a zatim prosjekom srednjeg raspona, npr., podnošenje „visoke“ stope, čak i ako je isključeno, povuklo bi prosjek prema gore, a isto tako bi podnošenje „niske“ stope smanjilo brojku koju diktira prema drugim prijavama. Takve akcije, u najmanju ruku, bile su neetičke i rizične. Ovaj sukob interesa za pojedinog trgovca prepoznat je kasno jer se pretpostavljalo da je postupak izračuna LIBOR-a vrlo transparentan. Uslijed eksplozivnog rasta na međunarodnim tržištima kamatnih stopa te velike veličine tržišta, manipulacija se pokazala vrlo profitabilnom (McConell, 2013, str. 69).

Prvi pokušaj manipulacije LIBOR-om objašnjava se pomoću trgovca (brokera) koji ima gubitničku poziciju te nastoji preokrenuti svoje gubitke tako što nagovara „podnositelja zahtjeva“ da „pogura“ zahtjeve banke za LIBOR-om na više ili niže razine. Nakon što se izvukao s tom prijevarom, trgovac bi bio u iskušenju da ostvari profit, ponavljajući obmanu, povećavajući svoju reputaciju uspješnog trgovca i radeći to iznova i iznova. Ti su ljudi priznati stručnjaci u vrlo uskom polju kretanja kamatnih stopa u „šaćici valuta“, dobro su plaćeni i visoko mobilni. Kreću se između tvrtki, velikih investicijskih banaka i brokerskih kuća, koje se nalaze u istim financijskim središtima. Kad trgovac mijenja posao, on i dalje održava kontakte s bivšim kolegama, podređenima i menadžerima, jer može doći do potrebe da se opisana situacija koristi kao mreža u budućnosti (House of Commons Treasury Committee, 2012; 2013, str. 17).

Manipulacije LIBOR-om spadaju u dvije različite kategorije, a to su: manipulacije zbog ugleda i manipulacije za dobit. Manipulacije zbog ugleda označavaju situacije gdje je viši menadžment naredio LIBOR stope kojima se manipulira radi zaštite ugleda njihovih tvrtki, posebno zbog njihove kreditne sposobnosti. Manipulacije za dobit označavaju situacije gdje su zaposlenici manipulirali LIBOR-om da bi imali koristi od svojih tržišnih pozicija i ukupne profitabilnosti banke. Iako su manipulacije radi zarade bile veće, trajale duže te uključivale više ljudi, ipak su manipulacije zbog ugleda izišle prve na vidjelo (McConell, 2013, str. 77).

Banke koje su sudjelovale u kartelu kamatnih stopa - manipulaciji LIBOR-om te obuzdavanju tržišnog natjecanja preko kreditnog derivata CDS-a (engl. credit default swap) su: Barclays

Bank (britanska multinacionalna investicijska banka), UBS AG (United Bank of Switzerland), RBS Group Plc (Royal Bank of Scotland), Deutsche Bank AG, Goldman Sachs Group Inc, BNP Paribas SA (francuska međunarodna bankarska grupa), Credit Suisse Group AG (kreditna i investicijska banka), HSBC Holdings Plc (britanska organizacija za multinacionalne bankarske i financijske usluge), JP Morgan Chase & Co (američka multinacionalna investicijska banka i holding za financijske usluge sa sjedištem u New Yorku), Morgan Stanley, Bank of America Corp, Citigroup Inc (američka multinacionalna investicijska banka i korporacija za financijske usluge sa sjedištem u New Yorku). Budući da je ovih 12 banaka, svaki dan davalo procjenu kamatne stope za taj dan, a ta kamatna stopa odražava percepciju kreditnog rizika i rizika likvidnosti svake banke iz toga proizlazi da što banka ima bolje rezultate poslovanja, njen interes za posuđivanjem sredstava od drugih banaka je manji te je samim time i kamatna stopa niža. Vrijedi i obrnuto te se čini realnim da je samo dvanaest banaka imalo utjecaja na globalno gospodarstvo (Radman Peša, 2015, str. 104).

Uz lažiranje poslovnih dokumenata, stvaranje kartela između banaka i njihovih brokera, manipulacija na račun kamatnih stopa rezultirala je enormnim dnevnim zaradama. Promjena kamatnih stopa imala je utjecaja i na građane (potrošače) te poduzeća s obzirom da su se referentne kamatne stope uglavnom pojavljivale u manjem iznosu, nego što je bio njihov realni iznos, što je na koncu dovelo do jeftinijeg zaduživanja građana i poduzeća (Radman Peša, 2015, str. 104).

Barclays banka jedna je od bankovnih institucija koja doprinosi izračunu EURIBOR-a i LIBOR-a. U razdoblju između 2005. i 2007. godine te povremeno u 2009. godini, određeni trgovci zatražili su od Barclays banke da prilikom određivanja kamatnih stopa podnese one kamatne stope pri kojima bi ti trgovci imali financijske koristi. Zaposlenici koji su bili zaduženi za podneske za LIBOR i EURIBOR su u nekoliko slučajeva ispunili zahtjeve trgovaca, što je u konačnici rezultiralo promjenom kamatne stope (Radman Peša, 2015, str. 105). Uprava za financijske usluge (engl. Financial Services Authority - FSA), koja je između 2001. i 2013. godine regulirala financijske usluge u Ujedinjenom Kraljevstvu je 27. lipnja 2012. godine izdala konačnu obavijest o novčanoj kazni Barclays Bank Plc (Barclays) u iznosu od 59,5 milijuna GBP zbog kršenja ponašanja u vezi s referentnom stopom LIBOR i EURIBOR. Ovo je bila najveća novčana kazna koju je FSA ikad izrekla. Kazna bi iznosila i 85 milijuna funti da Barclaysunije dodijeljen popust od 30% za suradnju u okviru FSA-e (House of Commons Treasury Committee, 2012; 2013, str. 3). Njemački bankovni div, Deutsche Bank morao je platiti 2,5 milijarde USD američkim vlastima zbog manipulacije kamatnim stopama.

Rukovodstvo banke krajem travnja 2015. godine priznalo je da su manipulirali kamatnim stopama LIBOR i EURIBOR nakon čega je suđenje okončano (Radman Peša, 2015, str. 105).

Na kraju se može zaključiti da je regulacija financijskih tržišta iznimno zahtijevan zadatak zbog kompleksnosti samih tržišta i sposobnosti ekonomskih agenata na toj vrsti tržišta da se prilagođavaju regulatornim mjerama i zaobilaze ih. Kažnjavanja velikih banaka pokazala su se ispravnim načinom suzbijanja manipulacije. No, postavlja se pitanje zašto je trebalo proći više od pet godina da bi se otkrile financijske manipulacije, jer bi njihovo otkrivanje u vrijeme samog izbivanja problema možda dovelo do brže reakcije i povoljnijih rezultata u cjelini.

3.2. Primjer iz prakse – financijske prijevare: ENRON

U listopadu 2001. godine došlo je do objavljivanja skandala s Enronom, što je uz niz drugih događaja bila samo jedna od poveznica za bankrot korporacije Enron, američke tvrtke za energetiku, robu i usluge. Nadalje, došlo je i do raspuštanja Arthur Andersen LLP, jedne od najvećih revizorskih i računovodstvenih tvrtki na svijetu, nakon što je proglašen krivim za ilegalno uništavanje dokumenata relevantnih za istragu SEC-a, što je poništilo njegovu dozvolu za reviziju javnih poduzeća te zatvorilo tvrtku. U vrijeme odvijanja samog događaja, to je bila jedna od najvećih stečajnih reorganizacija u američkoj povijesti (od tada su ga neuspjesi WorldCom-a, Lehman Brothers-a i Washington Mutual-a nadmašili), a Enron je naveden kao najveći neuspjeh revizije, a imao više od 60 milijardi USD imovine (Frunza, 2016, str. 395, Bondarenko, 2019, Encyclopaedia Britannica)

Spajanjem Houston Natural Gas-a i InterNorth-a, naftnovodnih tvrtki u Nebraski 1985. godine osnovan je Enron od strane Kennetha Laya. Kenneth Lay, glavni izvršni direktor Houston Natural Gasa te predsjednik i direktor Enrona, brzo je pretvorio Enron u dobavljača i trgovca energijom. Bitno je napomenuti da je u isto vrijeme, američka savezna vlada deregulirala trgovinu prirodnim plinom. Tijekom procesa spajanja, Enron je stvorio ogroman dug te kao rezultat deregulacije, više nije imao isključiva prava na svoje cjevovode. Kako bi preživjela, tvrtka je osmislila novu i inovativnu poslovnu strategiju za stvaranje dobiti i novčanog toka. Godine 1990., Lay je osnovao Enron Finance Corporation i imenovao Jeffreyja Skillinga da vodi novu korporaciju. Kako se trgovanje plinom proširilo, Enron je postao jedan od glavnih igrača na američkim energetske tržištima. Jeffrey Skilling predložio je revolucionarno rješenje

za Enronove kreditne, gotovinske i profitne nevolje u poslu s plinovodima – stvaranje „plinske banke“, koja bi funkcionirala na način da Enron kupi plin od mreže dobavljača i prodaje ga mreži potrošača, ugovorno jamčeći opskrbu i cijenu, naplaćujući naknade za transakcije i preuzimajući povezane rizike. Tako je tvrtka stvorila novi proizvod i novu paradigmu za industriju – energetski derivat. Također, razvio je osoblje rukovoditelja koji su pomoću knjigovodstvenih „rupa“, subjekata posebne namjene i „lošeg“ financijskog izvještavanja, uspjeli sakriti milijune dolara duga od neuspjelih poslova i projekata. Enron je ubrzo dominirao na tržištu ugovora o prirodnom plinu, a tvrtka je započela generirati ogromne profite svojim trgovinama. Naglasak tvrtke bio je na agresivnom trgovanju, angažiranjem najboljih MBA diplomaca unutar tvrtke stvaralo se konkurentno okruženje, kojem je fokus bio na stvaranju novca u što kraćem roku. Jedan od najboljih novaka bio je Andrew Fastow, koji je ubrzo postao i Enronov glavni financijski direktor (Thomas, 2002; Frunza, 2016, str. 397; Bondarenko, 2019, Encyclopaedia Britannica; Investopedia). Rastuće tržište od 1990. godine bilo je kao gorivo za ambicije Enrona. Posvuda su se mogli sklapati ugovori i tvrtka je bila spremna stvoriti tržište „za sve što bilo tko želi trgovati“. Tako se trgovalo derivatnim ugovorima za širok izbor roba uključujući električnu energiju, ugljen, papir i čelik, čak i za vremenske uvjete (Investopedia).

Tablica 7 prikazuje rasčlambu operativnog prihoda Enrona između 1998. i 2000. godine (Frunza, 2016, str. 399).

Tablica 7: Rasčlamba operativnog prihoda Enrona u milijunima USD

	2000.	1999.	1998.
Nederivativni prihodi	93,557	34,774	27,215
Nederivativni troškovi	94,517	34,761	26,381
Nederivativna bruto marža	(960)	13	834
Ostali prihodi (prihodi od derivata)	7232	5338	4045
Ostali troškovi	(4319)	(4549)	(3501)
Operativni prihodi	1953	802	1378

Izvor: Frunza, 2016, str. 399

Nederivativne operacije ili klasične operacije distribucije bile su gubitaši 2000. godine. „Povećanjem trgovinske aktivnosti, Enron je počeo računati i u godišnjim izvještajima komunicirati mjeru vrijednosti rizika s 95% intervalom pouzdanosti za razdoblje držanja od 1 dana“ (Frunza, 2016, str. 399). Uvid u te rezultate daje tablica 8.

Veličina jednodnevne vrijednosti s rizikom (engl. Value at Risk – VaR) iznosila je 89 milijuna USD u 2000. godini, što predstavlja povećanje od 162% u odnosu na prethodnu godinu. Jednodnevni se VaR može pretvoriti u 10-dnevni VaR, običnim vremenskim skaliranjem. Odgovarajući kapital potreban za podupiranje trgovinske aktivnosti može se smatrati kao 10-dnevni VaR pomnožen sa korekcijskim faktorom modela ($K=4$) pa se povrat na kapital (ROE) aktivnosti trgovačkih derivata može izraziti kao:

$$\text{ROE} = \text{Prihod od trgovanja} / \text{Var} \times 10 \times K$$

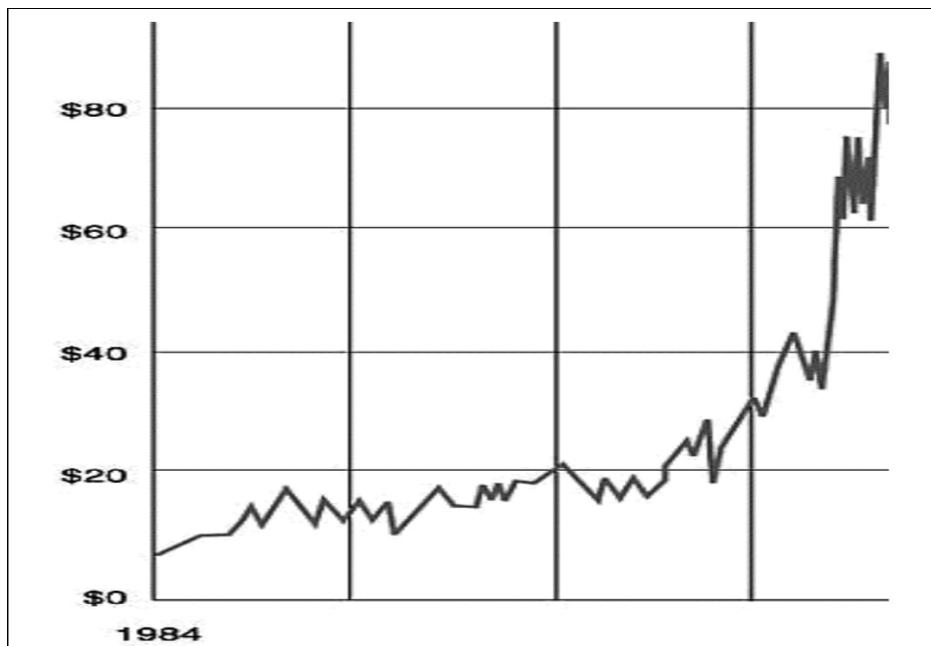
Tablica 8: Profitabilnost Enronovog trgovanja derivatima u milijunima USD

	2000.	1999.
Prihod od trgovanja derivatima (M USD)	7232	5338
Mjera vrijednosti rizika s 95% intervalom pouzdanosti za razdoblje držanja od 1 dana (M USD)	89	55
Mjera vrijednosti rizika s 95% intervalom pouzdanosti za razdoblje držanja od 10 dana (M USD)	281	174
ROE od trgovanja derivatima (%)	642	768

Izvor: Frunza, 2016, str. 400

Rezultirajući ROE za promatrane godine nalazi se u rasponu od 600 do 700% pa je Enron više nalikovao hedge fondu, nego energetsom društvu (Frunza, 2016, str. 400).

Uveden je i odjeljak za online trgovanje Enron Online (EOL) u listopadu 1999. godine; web stranica za elektroničku trgovinu, koja se fokusirala na robu. Enron je bio suprotna strana svakoj transakciji na EOL-u - bilo kupac ili prodavač. Kako bi privukao sudionike i trgovinske partnere, Enron je ponudio svoju reputaciju, kreditne sposobnosti i stručnost u energetsom sektoru. Enron je dobio i pohvale zbog svojih ambicioznih projekata i ekspanzije, a Fortune ga je šest godina za redom, između 1996. i 2001. godine, nazivao američkom najinovativnijom kompanijom. Sva ova događanja utjecala su na cijenu dionice Enrona pa je od 1984. do 2001. godine (slika 5) ona porasla sa manje od 10 USD na 80 USD po dionici na newyorškoj burzi (Bondarenko, 2019, Encyclopaedia Britannica).

Slika 5: Cijena dionice Enrona od 1984. do 2001. godine

Izvor: Lovrić, 2004, str. 141

Sredinom 2000. godine, EOL je izvršio trgovanje od gotovo 350 milijardi USD, a kad je mjehur dot-com kompanija počeo pucati, Enron je odlučio izgraditi brze širokopolasne telekomunikacijske mreže. Stotine milijuna dolara utrošeno je na ovaj projekt, no tvrtka je na kraju ostvarila gotovo nikakav povrat (Investopedia). Nadalje, kada je 2000. godine nastupila recesija, Enron je imao značajnu izloženost tržištu. Kao rezultat toga, mnogi pouzdani ulagači i vjerovnici našli su se na gubitku zbog nestajućeg tržišta. Sa povećanjem konkurencije u poslovanju „trgovinom energijom“, profit kompanije naglo se smanjio. Pod pritiskom dioničara, rukovoditelji tvrtke počeli su se oslanjati na sumnjive računovodstvene prakse, uključujući mark-to-market način vrednovanja, i to samo kako bi sakrili probleme. Računovodstvo je omogućilo kompaniji da upiše nerealizirane buduće dobitke iz određenih trgovačkih ugovora u tekuće izvještaje o dobiti i tako stvori iluziju veće tekuće dobiti. Iako je Enron za mark-to-market, 1992. godine dobio službeno odobrenje SEC-a, to je ipak mjera „fer“ vrijednosti računa, koja se može mijenjati s vremenom. Mjera ima za cilj pružiti realnu ocjenu trenutne financijske situacije institucije ili tvrtke i to je legitimna i široko korištena praksa. Međutim, u nekim slučajevima metodom se može manipulirati, budući da se ne temelji na stvarnom trošku, već na fer vrijednosti, što je teže utvrditi (Investopedia). Nadalje, problematično poslovanje tvrtke preneseno je na tzv. „subjekte posebne namjene“ (engl. special purpose enterprise - SPE). Iako su mnoge tvrtke distribuirale imovinu SPE-ovima, Enron je

zloupotrijebio praksu koristeći SPE za skrivanje svog duga (Thomas, 2002; Bondarenko, 2019, Encyclopaedia Britannica). Standardna transakcija Enron-SPE bila je sljedeća: Enron bi svoje brzo rastuće dionice prenio na SPE u zamjenu za gotovinu. SPE bi zatim pomoću dionica zaštitio imovinu koja je navedena u Enronovoj bilanci. Zauzvrat, Enron bi jamčio vrijednost SPE-a za smanjenje prividnog rizika druge ugovorne strane (Bondarenko, 2019, Encyclopaedia Britannica; Investopedia).

Iako im je cilj bio sakriti računovodstvenu stvarnost, SPE-ovi nisu bili protuzakoniti. Ali oni su bili različiti od standardne sekuritizacije duga na nekoliko značajnih i potencijalno katastrofalnih načina. Glavna razlika bila je ta što su SPE-ovi s velikim kapitalom uvršteni u rezerve Enrona. To je izravno ugrozilo sposobnost SPE-ova da se zaštite ako Enronove cijene dionica padnu. Jednako opasno kao i druga značajna razlika, a to je Enronov neuspjeh u otkrivanju sukoba interesa. Enron je otkrio postojanje SPE-ova investicijskoj javnosti, i iako je vjerojatno da ih je malo ljudi razumjelo - nije ni adekvatno otkrio nesavršene ugovore između kompanije i SPE-a (Bondarenko, 2019, Encyclopaedia Britannica; Investopedia). Enron je vjerovao da će cijena njihovih dionica i dalje rasti, no na kraju je pala kao i vrijednosti SPE-a, što je prisililo Enronova jamstva da stupe na snagu. Prijenos te imovine na SPE značio je da ih se čuva u Enronovim knjigama, što čini da su gubici izgledali manje ozbiljno no što stvarno jesu (Investopedia).

Jonathan Weil – njuroški novinar i Bethany McLean – analitičarka upozorili su na nestabilnost Enronovog poslovanja te rizik od iscrpljivanja novca. Enronovu prijevaru razotkrio je zviždač, Sherron Watkins, Enronov potpredsjednik. Enronov pad počeo je u listopadu 2001. godine kada je revizorski odbor trebao konsolidirati neka partnerstva i njihove gubitke uvrstiti u financijske rezultate tvrtke, što je konačno dovelo do smanjenja ranije prijavljenog neto prihoda za 586 milijuna USD (Frunza, 2015, str. 400).

Dioničari Enrona podnijeli su tužbu od 40 milijardi USD nakon što je cijena dionica tvrtke, koja je sredinom 2000. godine postigla vrijednost od 90,75 USD po dionici pala na manje od 1 USD (0,26 USD u stečaju) do kraja studenog 2001. godine. SEC je započeo istragu, a suparnički konkurent iz Houstona – Dynegy ponudio je kupiti tvrtku po vrlo niskoj cijeni. Posao nije uspio, a Enron je 2. prosinca 2001. godine podnio zahtjev za bankrotom. Enronova imovina od 63,4 milijarde USD učinila je to najvećim korporativnim bankrotom u američkoj povijesti do skandala sa WorldComom sljedeće godine (Bondarenko, 2019, Encyclopaedia Britannica; Investopedia). Nakon što je američki Stečajni sud odobrio Enronov plan reorganizacije, novi

upravni odbor promijenio je ime Enron u Korporacija za oporavak Enronova kreditora (engl. Enron Creditors Recovery Corporation - ECRC). Nova i jedina misija tvrtke bila je „reorganizirati i likvidirati neke od operacija i imovine“ pred stečaj „Enrona u korist vjerovnika“. Tvrtka je svojim vjerovnicima isplatila više od 21,7 milijardi USD od 2004. do 2011. godine, a isplata je bila u svibnju 2011. godine (Investopedia).

Nakon što je dosegao dramatične visine, Enron se suočio s vrtoglavim padom, a propast tvrtke zahvatila je tisuće zaposlenih i do temelja uzdrmla Wall Street. Pojačana regulacija i nadzor doneseni su kako bi se spriječili korporativni skandali Enronove veličine. Skandal s Enronom skrenuo je pozornost na računovodstvo i korporativnu prijevaru jer su njegovi dioničari izgubili 74 milijarde USD u četiri godine, što je dovelo do njegovog bankrota, dok su zaposlenici izgubili milijarde dolara mirovinskih primanja, sve skupa rezultirajući valom novih propisa i zakona namijenjenih povećanju točnosti financijskih izvještaja za javna trgovačka društva. Najvažnija od tih mjera, Sarbanes-Oxley Act iz 2002. godine odredio je oštre kazne za uništavanje, mijenjanje ili izradu financijskih zapisa u saveznim istragama ili za pokušaj obmanjivanja dioničara. Zakonom je također povećana odgovornost društava za reviziju da ostanu nepristrana i neovisna o svojim klijentima (Bondarenko, 2019, Encyclopaedia Britannica, Investopedia).

4. EMPIRIJSKO ISTRAŽIVANJE O FINACIJSKOM KRIMINALU– STAVOVI STUDENTSKE POPULACIJE

4.1. Anketni upitnik

Prije samog anketiranja studenata proučena je literatura prezentirana u teorijskom dijelu rada iz koje su stečena nova znanja i razvijeni vlastiti stavovi o financijskom kriminalu, njegovim karakteristikama, važnosti prevencije te metodama putem kojih se mjeri stav ispitanika. Usvojena teorija poslužila je kao podloga za kreiranje anketnog upitnika kao instrumenta istraživanja, čiji je cilj bio ispitati stavove studenata o financijskom kriminalu.

Anketni upitnik svoje uporište imao je u sljedećim istraživanjima: Deloitteovom istraživanju (Deloitte, Istraživanje studenata o korupciji i njenom suzbijanju, 2019), istraživanju Europske Komisije (Eurobarometar, Korupcija, 2019) te istraživačkoj studiji Bonny et al. (2015). Anketni upitnik o stavovima studentske populacije o financijskom kriminalu sastojao se od 15 pitanja u kojima se tražilo da studenti prepoznaju što je to financijski kriminal, koje su institucije zadužene za suzbijanje financijskog kriminala, ocijene percipiranu razinu financijskog kriminala i njegovih vrsta unutar RH i EU te njihov tijek u posljednjih 12 mjeseci unutar RH. Također, na osnovu ponuđenih motiva, ispitanici su trebali izabrati jedan za koji misle da je glavni okidač za počinuti financijski kriminal te izraziti stav o tome koji bi po njima bio najučinkovitiji način za suzbijanje financijskog kriminala. Malo delikatno pitanje, postavljeno ispitanicima, bilo je u svojstvu „osjećaja žrtve” financijskog kriminala te svjedoka odvijanja navedenog kao i pitanje o prijevari prilikom kupovine na internetu. Nadalje, na samom kraju anketnog upitnika, postavljena su osobna pitanja: o spolu, dobi, godini i vrsti studija te radu i iskustvu rada u struci.

U radu su se ispitivali stavovi studenata Ekonomskog fakulteta u Splitu o financijskom kriminalu, zbog toga što su upravo studenti ekonomije, budući menadžeri i zaposlenici u financijskoj industriji, donositelji bitnih odluka za gospodarstvo u cjelini te zbog toga što na kraju krajeva, upravo na tim mladima gospodarski svijet ostaje. Stoga bi navedena populacija trebala imati vrlo razvijenu svijest o financijskom kriminalu te nultu tolerantnost na njega.

Anketa je provedena u kolovozu 2020. godine putem Moodle platforme i to određenih kolegija, Facebook studentskih grupa te na osnovu prosljeđenih privatnih poruka studentima. Anketni upitnik je bio u potpunosti anonim i podijeljen je na hrvatskom jeziku.

4.2. Opis uzorka

Istraživanjem su obuhvaćeni studenti Ekonomskog fakulteta u Splitu i to: stručnog i preddiplomskog sveučilišnog studija te specijalističkog diplomskog stručnog i diplomskog sveučilišnog studija, svih godina studija, neovisno o statusu studenta i smjeru. U svrhu istraživanja, koristila se statistička metoda anketiranja koja ima za cilj utvrditi preferencije, tj. stavove ispitanika.

Populacija je skup svih članova o kojima se želi nešto saznati i čiji uzorak se namjerava istraživati. Uzorak, stoga predstavlja skupinu članova populacije te je po broju članova uvijek manji od populacije. Uzorkovanje predstavlja način odabira pojedinih članova populacije u uzorak na kojem će se obavljati istraživanje. Pojednostavljeno, može se reći da je uzorak rezultat uzorkovanja (Rozga, 2009, str. 117).

Shodno tome, u ovom istraživanju populaciju predstavljaju svi studenti Ekonomskog fakulteta u Splitu. Uzorak na kojem se provodilo istraživanje sastajao se od 119 studenata te spada u skupinu slučajnog uzorka, ciljane populacije.

U empirijskom dijelu rada korištene su metode tabelarnog i grafičkog prikazivanja te metode deskriptivne statistike. Metodama grafičkog i tabelarnog prikazivanja prikazana je struktura ispitanih studenata prema temeljnim obilježjima. Metodama deskriptivne statistike prikazani su odgovori anketnog upitnika u obliku konačnih rezultata. Analiza je rađena u statističkom programu SPSS 23.

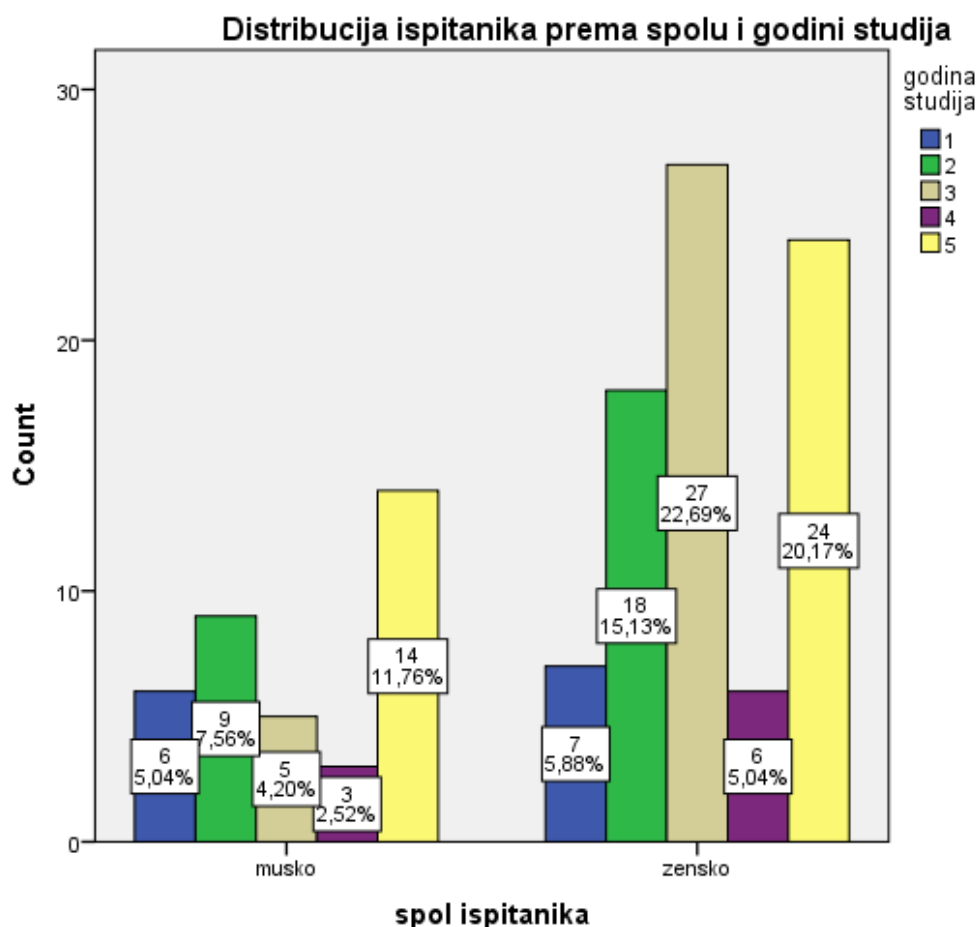
Distribucija ispitanika prema spolu u ovom anketnom upitniku prikazana je u tablici 9.

Tablica 9: Distribucija ispitanika prema spolu

		Spol ispitanika:			
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Muško	37	31,1	31,1	31,1
	Žensko	82	68,9	68,9	100,0
Total		119	100,0	100,0	

Izvor: izrada studentice u SPSS - u

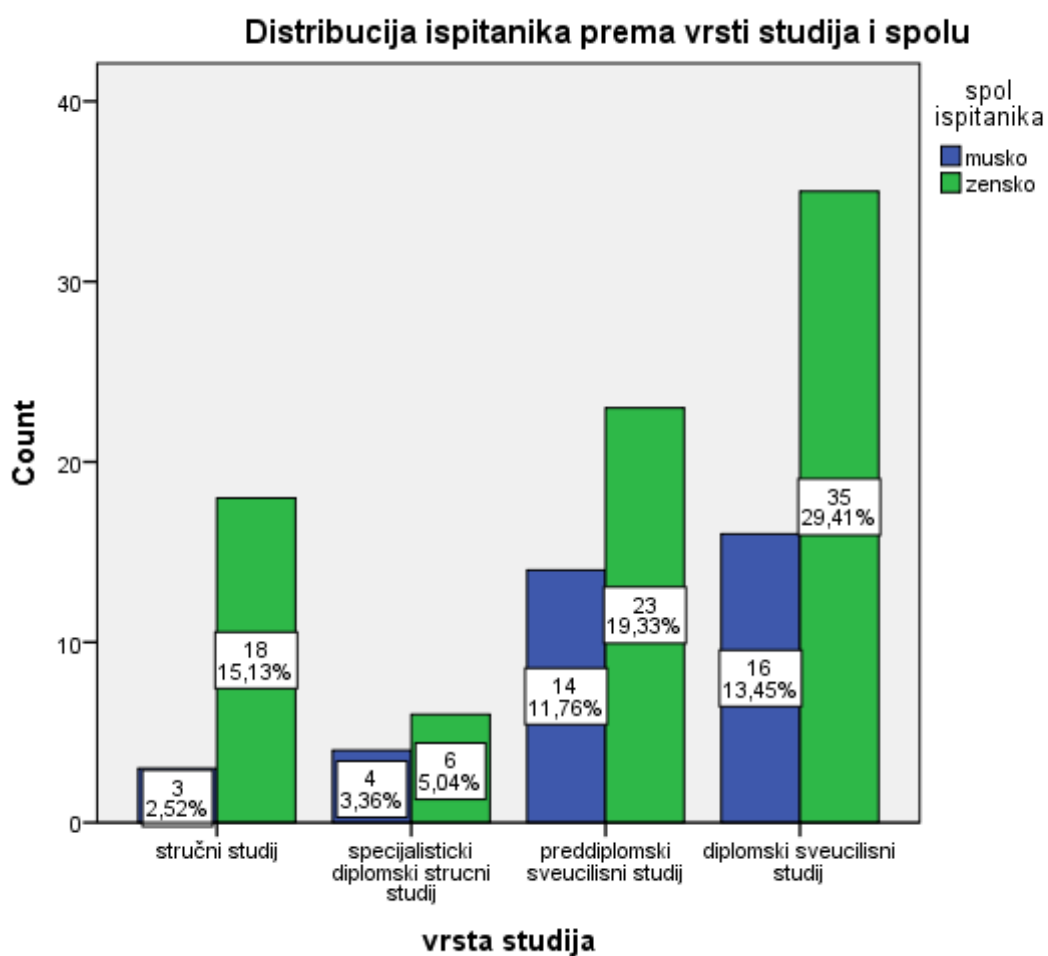
U anketnom istraživanju sudjelovalo je ukupno 119 studenata (ispitanika) Ekonomskog fakulteta u Splitu, od toga 37 (31,1%) muškaraca i 82 (68,9%) žena.

Grafikon 1: Distribucija ispitanika prema spolu i godini studija

Izvor: izrada studentice u SPSS –u

Iz grafikona 1, može se isčitati da je sa prve godine studija u anketnom upitniku sudjelovalo: 6 (5,04%) muškaraca i 7 (5,88%) žena, sa druge godine studija 9 (7,56%) muškaraca i 18 (15,13%) žena, sa treće godine studija 5 (4,20%) muškaraca i 27 (22,69%) žena, sa četvrte godine 3 (2,52%) muškarca i 6 (5,04%) žena te sa pete godine 14 (11,76%) muškaraca i 24 (20,17%) žene. Navedeni podatci prikazani su grafički zbog bolje preglednosti.

Grafikon 2: Distribucija ispitanika prema spolu i vrsti studija

Izvor: izrada studentice u SPSS - u

Iz grafikona 2 može se isčitati da je ukupno ispitanih 119 studenata: 21 (17,65%) student sa stručnog studija, od toga 3 muškarca i 18 žena. Sa specijalističkog diplomskog stručnog studija ispitano je ukupno 10 (8,4%) studenata, od čega 4 muškarca i 6 žena. Sa preddiplomskog sveučilišnog studija u anketnom ispitivanju sudjelovalo je ukupno 37 (31,09%) studenata, od toga 14 muškaraca i 23 žene. Na kraju, sa diplomskog sveučilišnog studija svoj odgovor na anketni upitnik ponudilo je 16 muškaraca i 35 žena, tj. 51 (42,86%) student.

Tablica 10: Distribucija ispitanika prema iskustvu rada u struci

Imate li iskustvo rada u struci?					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Da	42	35,3	35,3	35,3
	Ne	77	64,7	64,7	100,0
	Total	119	100,0	100,0	

Izvor: izrada studentice u SPSS – u

Iz tablice 10 može se isčitati da od ukupno 119 ispitanika, njih 42 (35,3%) ima iskustvo rada u struci, dok 77 (64,7%) ispitanika nema iskustvo rada u struci.

Tablica 11: Distribucija ispitanika prema zaposlenosti u struci

Jeste li zaposleni u struci?					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Da	21	17,6	17,6	17,6
	Ne	98	82,4	82,4	100,0
	Total	119	100,0	100,0	

Izvor: izrada studentice u SPSS – u

Iz tablice 11 može se isčitati da od ukupno 119 ispitanika, 21 (17,6%) ispitanik zaposlen u struci, dok 98 (82,4%) ispitanika nije zaposleno u struci.

4.3. Rezultati istraživanja

Ovaj dio rada daje uvid u stavove studentske populacije o financijskom kriminalu. Na osnovu osam ponuđenih opcija za izbor financijskog kriminala, ispitanici su odabrali opciju ili opcije koje za njih predstavljaju financijski kriminal (tablica 12).

Tablica 12: Percepcija financijskog kriminala

Što je po Vama financijski kriminal ?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Korupcija	6	5,0	5,0	5,0
	Manipulacija na financijskim tržištima	6	5,0	5,0	10,1
	Krađa novca	6	5,0	5,0	15,1
	Pranje novca	6	5,0	5,0	20,2
	Financijske prijevare	7	5,9	5,9	26,1
	Sve od navedenog	87	73,1	73,1	99,2
	Ništa od navedenog	1	,8	,8	100,0
	Total	119	100,0	100,0	

Izvor: izrada studentice u SPSS – u

*kategorija „porezna evazija“ nije imala odgovora

Najčešći odgovor je bio „sve od navedenog“, koji je izabralo 87 (73,1%) studenata. Dakle, većina studenata smatra da su korupcija, manipulacija na financijskim tržištima, krađa i pranje novca, financijske prijevare i porezna evazija oblici financijskog kriminala, no ipak čak 31 student (oko 25%) smatra da su samo jedan od ponuđenih oblika isključivi primjeri financijskog kriminala. Na osnovu prikazanih rezultata za izbor financijskog kriminala te ponuđenih opcija, koje su u skladu sa istraživanom literaturom, može se zaključiti da su studenti koji su bili u ovom uzorku dobro upoznati sa tematikom financijskog kriminala, odnosno njegovim vrstama, ali i da dodatna edukacija nije na odmet.

Nakon toga studente se pitalo kome bi prijavili financijski kriminal, pri čemu su mogli odabrati samo jednu opciju. Tablica 13 daje uvid u te rezultate. Ispitanici najviše povjerenja imaju u DORH, njih 41 (34,5%), dok je pak EU institucije izabralo samo 8 (6,7%) studenata. Ostali bi prijavili policiji, Ministarstvu unutarnjih poslova ili medijima. Bitno je naglasiti da se čak 15 (12,6%) studenata izjasnilo da ne bi prijavilo financijski kriminal. Odgovori ukazuju na to da ispitanici ipak imaju više povjerenja u domaće, nego EU institucije dok je pak zabrinjavajuća tolerantnost na financijski kriminal ovih 12,6% ispitanika.

Tablica 13: Izbor za prijavu financijskog kriminala

Kome biste od navedenih prijavili financijski kriminal ?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Policija	21	17,6	17,6	17,6
	DORH	41	34,5	34,5	52,1
	MUP RH	20	16,8	16,8	68,9
	EU institucije	8	6,7	6,7	75,6
	Mediji	14	11,8	11,8	87,4
	Ne bih prijavio/la	15	12,6	12,6	100,0
	Total	119	100,0	100,0	

Izvor: izrada studentice u SPSS - u

Sljedećom tablicom prikazuje se ocjena „prisutnosti“/razine financijskog kriminala u Republici Hrvatskoj.

Tablica 14: Ocjena razine financijskog kriminala u Republici Hrvatskoj

Razina financijskog kriminala unutar RH je:

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Vrlo visoka	43	36,1	36,1	36,1
	Visoka	60	50,4	50,4	86,6
	Umjerena	15	12,6	12,6	99,2
	Vrlo niska	1	,8	,8	100,0
	Total	119	100,0	100,0	

Izvor: izrada studentice u SPSS – u

*kategorija „niska“ razina nije imala odgovora

Iz tablice 14 može se isčitati da je 43 (36,1%) ispitanika razinu financijskog kriminala unutar RH ocjenilo kao „vrlo visoku“, a čak 60 (50,4%) kao „visoku“, dok pak nitko od ispitanika nije izabrao „nisku“ razinu financijskog kriminala za područje RH. Očito prevladava mišljenje o „visokoj i vrlo visokoj“ razini financijskog kriminala u RH unutar ispitanih studenata EFST-a. Usporedbe radi, tablica 15 daje uvid u ocjene „prisutnosti“/razine financijskog kriminala u EU.

Tablica 15: Ocjena razine financijskog kriminala u Europskoj uniji

Razina financijskog kriminala unutar EU je:

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Vrlo visoka	16	13,4	13,4	13,4
	Visoka	37	31,1	31,1	44,5
	Umjerena	62	52,1	52,1	96,6
	Niska	4	3,4	3,4	100,0
	Total	119	100,0	100,0	

Izvor: izrada studentice u SPSS – u

*kategorija „vrlo niska“ razina nije imala odgovora

Može se iščitati da je razinu financijskog kriminala unutar EU kao „umjerenu“ odabralo 62 (52,1%) studenata, što je ujedno i najviši postotak odabira za jednu od navedenih opcija. Ipak, studenti u značajnom broju smatraju da je u EU razina financijskog kriminala visoka ili vrlo visoka (44,5% studenata), iako bi se možda očekivalo suprotno.

Nadalje, studenti su ocjenili i razinu korupcije u Republici Hrvatskoj (tablica 16).

Tablica 16: Ocjena razine korupcije u Republici Hrvatskoj

Razina korupcije u RH je:

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Vrlo visoka	69	58,0	58,0	58,0
	Visoka	43	36,1	36,1	94,1
	Umjerena	5	4,2	4,2	98,3
	Niska	2	1,7	1,7	100,0
	Total	119	100,0	100,0	

Izvor: izrada studentice u SPSS – u

*kategorija „vrlo niska“ razina nije imala odgovora

Iz tablice 16 može se iščitati da je razinu korupcije u RH kao „vrlo visoku“ ocijenilo 69 (58%) studenata, a kao „visoku“ 43 (36,1%) studenata. Nitko od studenata nije ocijenio razinu korupcije u RH kao „vrlo nisku“. Nažalost, prevladava mišljenje o „vrlo visokoj“ razini korupcije u RH među studentskom populacijom. Na isti se način tražila ocjena prisutnosti pranja novca u zemlji (tablica 17).

Tablica 17: Ocjena prisutnosti pranja novca u Republici Hrvatskoj

Prisutnost pranja novca u RH je:

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Vrlo visoka	29	24,4	24,4	24,4
	Visoka	47	39,5	39,5	63,9
	Umjerena	37	31,1	31,1	95,0
	Niska	6	5,0	5,0	100,0
	Total	119	100,0	100,0	

Izvor: izrada studentice u SPSS – u

*kategorija „vrlo niska“ prisutnost nije imala odgovora

Iz prethodne tablice može se isčitati da je „prisutnost“ pranja novca u RH kao „visoku“ ocijenilo 47 (39,5%) ispitanika, „vrlo visoku“ 29 (24,4% ispitanika) te umjerenu 37 (31,1%) ispitanika. Tek 6 (5%) studenata ocijenilo je prisutnost pranja novca u RH kao „nisku“. Nitko od ispitanika nije izabrao „prisutnost“ pranja novca u RH kao „vrlo nisku“. Rezultati su usporedivi s onim za korupciju, ali i ocjenu prisutnosti financijskih prijevара (tablica 18), jer čak 81,5% studenata smatra da je prisutnost financijskih prijevара u zemlji vrlo visoka ili visoka.

Tablica 18: Ocjena prisutnosti financijskih prijevара u Republici Hrvatskoj

Prisutnost financijskih prijevара u RH je:

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Vrlo visoka	38	31,9	31,9	31,9
	Visoka	59	49,6	49,6	81,5
	Umjerena	18	15,1	15,1	96,6
	Niska	3	2,5	2,5	99,2
	Vrlo niska	1	,8	,8	100,0
	Total	119	100,0	100,0	

Izvor: izrada studentice u SPSS - u

Ipak, najveći problem predstavlja činjenica da većina studenata smatra da su se korupcija, financijske prijevare i pranje novca povećali ili ostali nepromijenjeni u zadnjih godinu dana (tablice 19, 20 i 21). Također, važna je spomena i činjenica da je oko 30 ispitanika redovito odgovaralo neodređeno („ne znam“) na ovo pitanje.

Tablica 19: Ocjena prisutnosti korupcije u Republici Hrvatskoj u posljednjih 12 mjeseci**Prisutnost korupcije u RH u posljednjih 12 mjeseci je:**

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Povećala se	44	37,0	37,0	37,0
Smanjila se	13	10,9	10,9	47,9
Ostala nepromijenjena	34	28,6	28,6	76,5
Ne znam	28	23,5	23,5	100,0
Total	119	100,0	100,0	

Izvor: izrada studentice u SPSS - u

Tablica 20: Ocjena prisutnosti financijskih prijevара u Republici Hrvatskoj u posljednjih 12 mjeseci**Prisutnost financijskih prijevара u RH u posljednjih 12 mjeseci je:**

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Povećala se	38	31,9	31,9	31,9
Smanjila se	13	10,9	10,9	42,9
Ostala nepromijenjena	36	30,3	30,3	73,1
Ne znam	32	26,9	26,9	100,0
Total	119	100,0	100,0	

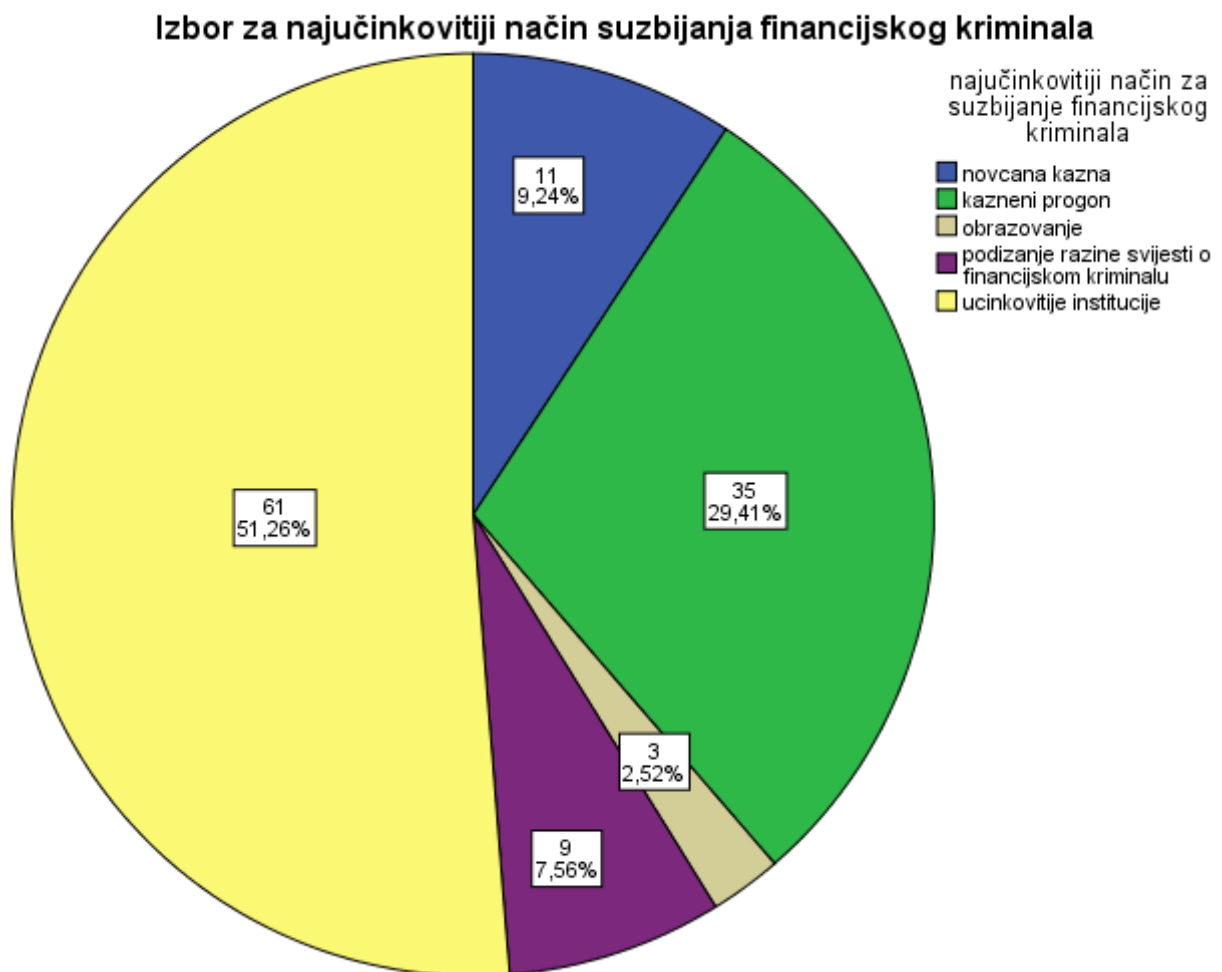
Izvor: izrada studentice u SPSS - u

Tablica 21: Ocjena prisutnosti pranja novca u Republici Hrvatskoj u posljednjih 12 mjeseci**Prisutnost pranja novca u RH u posljednjih 12 mjeseci je:**

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Povećala se	33	27,7	27,7	27,7
Smanjila se	10	8,4	8,4	36,1
Ostala nepromijenjena	42	35,3	35,3	71,4
Ne znam	34	28,6	28,6	100,0
Total	119	100,0	100,0	

Izvor: izrada studentice u SPSS - u

Grafikon 3 donosi stavove ispitanika o najučinkovitijem načinu suzbijanja financijskog kriminala.

Grafikon 3: Najučinkovitiji način suzbijanja financijskog kriminala

Izvor: izrada studentice u SPSS - u

Većina studenata i to čak njih 61 (51,26%) smatra da su učinkovitije institucije najučinkovitiji način za suzbijanje financijskog kriminala, dok drugi vjeruju u kazneni progon (29,41%) i novčane kazne (9,24%). Ima i onih koji nadu polažu u obrazovanje te podizanje razine svijesti o financijskom kriminalu, ali su u manjini.

Sukladno rezultatima iz tablice 22, studenti smatraju da su ključni motivi koji ekonomske agente mogu potaknuti na financijski kriminal pohlepa (56 odgovora) i ostvarivanje određenih prednosti (23 odgovora). Loša osobna financijska situacija i život iznad vlastitih mogućnosti također su među učestalijim odgovorima.

Tablica 22: Motivi ekonomskih agenata zadjela financijskog kriminala

Motivi za financijski kriminal:

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Loša osobna financijska situacija	14	11,8	11,8	11,8
	Pohlepa	56	47,1	47,1	58,8
	Ego	5	4,2	4,2	63,0
	Život iznad vlastitih mogućnosti	14	11,8	11,8	74,8
	Ucjena	2	1,7	1,7	76,5
	Ostvarivanje nekog od oblika prednosti, npr. bolji radni položaj, status	23	19,3	19,3	95,8
	Niska razina svijesti o financijskom kriminalu	5	4,2	4,2	100,0
	Total	119	100,0	100,0	

Izvor: izrada studentice u SPSS - u

Većina se studenata ipak još ne osjeća žrtvom financijskog kriminala (64 odgovora), dok je potvrđan odgovor dao 21 student, a neodređeni odgovor („možda“) 34 studenta (tablica 23).

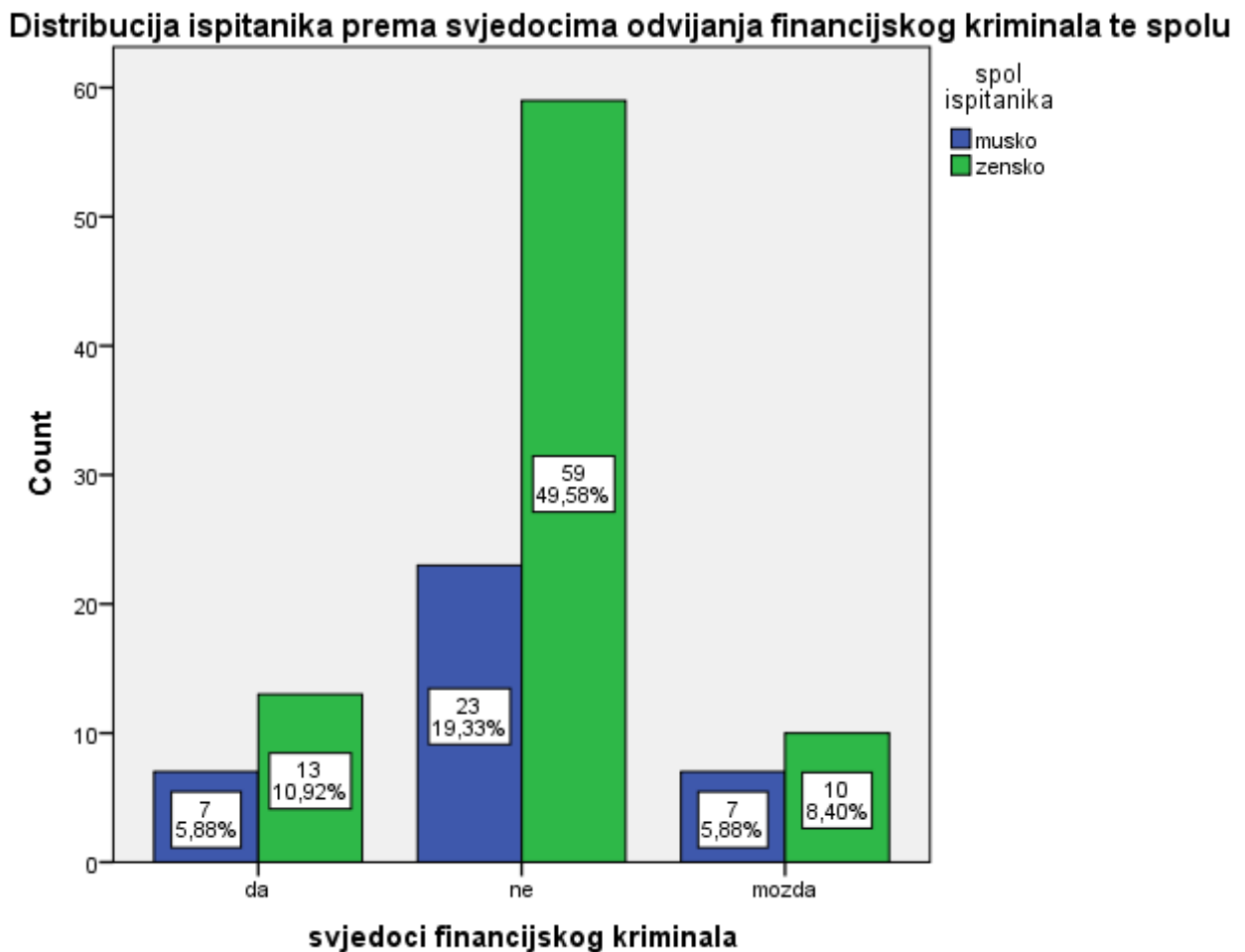
Tablica 23: Prisutnost osjećaja žrtve financijskog kriminala

Prisutnost osjećaja žrtve financijskog kriminala:

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Da	21	17,6	17,6	17,6
	Ne	64	53,8	53,8	71,4
	Možda	34	28,6	28,6	100,0
	Total	119	100,0	100,0	

Izvor: izrada studentice u SPSS – u

Grafikonom 4 prikazana je distribucija ispitanika kao svjedoka odvijanja financijskog kriminala prema spolu.

Grafikon 4: Distribucija ispitanika kao svjedoka odvijanja financijskog kriminala prema spolu

Izvor: izrada studentice u SPSS – u

Čak 20 studenata su bili svjedoci odvijanja financijskog kriminala, pri čemu su naravno i zbog strukture uzorka, dominirale žene. Nadalje, iz tablice 24 može se isčitati da je 33 (27,7%) ispitanika bilo barem jednom prevareno prilikom Internet kupovine. Pitanje je bilo postavljeno zato što prema istraživanoj literaturi većina ljudi ovu vrstu prijevara ne smatra financijskim kriminalom.

Tablica 24: Prijevara prilikom kupovine putem interneta

Prijevara prilikom kupovine putem interneta:

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Da	33	27,7	27,7	27,7
	Ne	86	72,3	72,3	100,0
	Total	119	100,0	100,0	

Izvor: izrada studentice u SPSS - u

Generalni zaključak o stavovima studentske populacije, koji se može izvesti na osnovu obrađenih rezultata provedenog anketnog istraživanja o finansijskom kriminalu je solidna razina poznavanja i osviještenosti o samoj tematici finansijskog kriminala. Rezultati su također pokazali da bi ispitanici finansijski kriminal češće prijavili domaćim, a ne EU institucijama, dok je pak zabrinjavajuća tolerantnost na finansijski kriminal, odnosno pasivnost studenata po pitanju prijave finansijskog kriminala od 12,6%. Prevladalo je mišljenje o visokoj razini finansijskog kriminala u RH te o umjerenoj razini finansijskog kriminala u EU, s tendencijom pogoršanja percipirane razine u aspektima korupcije, finansijskih prijevara i pranja novca za RH u posljednjih godinu dana. Najučinkovitiji način suzbijanja finansijskog kriminala za veći broj ispitanika bile su „učinkovitije institucije“, dok je pohlepa prepoznata kao glavni motiv koji potiče ekonomskog agenta na finansijski kriminal.

5. ZAKLJUČAK

Financijski kriminal je proces koji traje određeni vremenski period te za svoj nastanak iziskuje motiv, priliku i korist. Da bi ekonomski agent počinio neki od brojnih oblika financijskog kriminala, uz motiv i uočenu priliku, također treba postojati i stupanj racionalizacije toga djela, tj. treba postojati opravdanje – objašnjenje zašto to učiniti, iako navedeno ne treba biti logično za promatrače, već samo za ekonomskog agenta, koji se odlučio počiniti djelo financijskog kriminala, prema objašnjenju teorije trokuta prijevara. Teorija dijamanta prijave uključuje i sposobnost kao četvrti element za počiniti financijski kriminal. Iako je financijski kriminal u pravnom smislu pojma označen kao organizirani kriminal te tako spada u istu skupinu gdje i terorizam, u samom ekonomskom smislu klasificira se na: korupciju, financijske prijave, krađu i manipulacije. Na koncu, ono što im je zajedničko je zloupotreba povjerene ovlasti te iskorištavanje pojedinaca i/ili zanimanja za neki od oblika privatne koristi.

Motivi koji pokreću pojedince na djelo financijskog kriminala, a do kojih se došlo istraživanjem literature su loša osobna financijska situacija, posebice ona koja je samonametnuta zbog načina života iznad vlastitih mogućnosti te ovisnosti, poput kockanja, dok su pak uzroci za upadanje u piramidalne sheme bili niska razina obrazovanja i niži socijalni status. Što se tiče trendova u financijskom kriminalu i dalje su jako aktivni i utjecajni financijski zločini „bijelih ovratnika“ na globalnoj razini, dok su za određena područja, poput Japana, karakteristične Yakuze, Sokaiye i Jiageye, za Kinu – Trijade te za Južnu Ameriku – narko karteli. Etika igra veoma važnu ulogu u životu svakog pojedinca. Pokazalo se i da pojedinac svojim etičkim normama može utjecati na sudbine cijelih korporacija te da su etički osviješteni pojedinci, u ovom radu – zviždači, upravo ti koji su pokrenuli procese brojnih istraga financijskog kriminala. Dakako i da regulacija nalazi svoje mjesto u sprječavanju financijskog kriminala, osnivanjem brojnih organizacija, direktivama i zakonima. Shodno tome, može se reći da nema egzaktnog odgovora na pitanje što je učinkovitije u suzbijanju i prevenciji financijskog kriminala - etika ili regulacija, već je odgovor oboje. Na osnovu navedenih i objašnjenih primjera financijskog kriminala iz prakse može se zaključiti da su ti procesi trajali određeni vremenski period, osobito za opisani slučaj LIBOR, i to od 2005. do 2009. godine jer se radilo o insajderskoj prijavi, koju je uvijek jako teško razotkriti. U slučaju Enrona radilo se o lažnom financijskom izvještavanju, gdje je pak etika odigrala važnu ulogu upravo preko zviždača.

Što se tiče empirijskog dijela rada, odnosno stavova studenata o financijskom kriminalu, može se zaključiti da je većina studenata upoznata s problemom financijskog kriminala i njegovim vrstama. Većina od 119 ispitanika, studenata Ekonomskog fakulteta u Splitu, smatra da je razina financijskog kriminala, posebice korupcije u Republici Hrvatskoj vrlo visoka, dok su razinu financijskog kriminala unutar Europske Unije ocjenili umjerenom. Studenti smatraju da je pohlepa ključni motiv financijskog kriminala. Učinkovitije institucije vide kao osnovno rješenje za njegovo suzbijanje. Možda bi upravo reforma državnih institucija smanjila razinu financijskog kriminala te stvorila percepciju financijske sigurnosti u Republici Hrvatskoj. U konačnici, trebalo bi poraditi i na osvještavanju individualne odgovornosti obzirom da je 12,6% studenata izrazilo pasivan stav prema prijavi djela financijskog kriminala.

LITERATURA

1. Abdullahi, R., Mansor, N. i Nuhu, M. S. (2015) Fraud Triangle Theory and Fraud Diamond Theory: Understanding the Convergent and Divergent for Future Research, *European Journal of Business and Management*, Vol. 7, No. 28, str. 30-37.
2. ACFE (2020) Report to the Nations (online), No. 11, dostupno na: <https://acfe-public.s3-us-west-2.amazonaws.com/2020-Report-to-the-Nations.pdf>, [30.05.2020.]
3. AFCOS Mreža (2020) (online), dostupno na: <https://mfin.gov.hr/istaknute-teme/zastita-financijskih-interesa-eu/afcos-mreza/514>, [29.07.2020.]
4. Aggarwal, R. K. i Wu, G. (2006) Stock Market Manipulation, *Journal of Business*, Vol. 79, No. 4, str. 1915–1953.
5. Aleksić, A. (2007) Poslovna etika – element uspješnog poslovanja, *Zbornik Ekonomskog fakulteta u Zagrebu*, Vol. 5, No. 1, str. 419–429.
6. Bai D. i Koong K. S. (2017) Financial and other frauds in the United States: a panel analysis approach, *International Journal of Accounting & Information Management*, Vol. 25, No. 4, str. 413–433.
7. BNP PARIBAS (2018) World Payments Report (online), dostupno na: <https://worldpaymentsreport.com/wp-content/uploads/sites/5/2018/10/World-Payments-Report-2018.pdf>, [17.06.2020.]
8. Bondarenko, P. (2019) Encyclopaedia Britannica, Enron scandal (online), dostupno na: <https://www.britannica.com/event/Enron-scandal>, [01.08.2020.]
9. Bonny, P., Goode, S. i Lacey, D. (2015) Revisiting employee fraud: gender, investigation outcomes and offender motivation, *Journal of Financial Crime*, Vol. 22, No. 4, str. 447–467.
10. Businessemt (2020) Što je revizija duhova? (online), dostupno na: <https://hr.businessemt.com/68-info-10006772-ghost-auditl-42238>, [22.06.2020.]
11. Cindori, S. (2007) Sustav sprječavanja pranja novca, *Financijska teorija i praksa*, Vol. 31, No. 1, str. 55-72.
12. Corb, H. (2012) *Interest Rate Swaps and Other Derivatives*, Columbia Press, New York.
13. COSO (online), dostupno na: <https://www.coso.org/Pages/aboutus.aspx>, [28.07.2020.]
14. Croall, H. (2001) *Understanding white collar crime*, poglavlje u knjizi: *Conceptualizing white collar crime*, Buckingham, Open University Press, str. 1-18.

15. Deb, S. i Sengupta, S. (2020) What makes the base of the pyramid susceptible to investment fraud, *Journal of Financial Crime*, Vol. 27, No. 1, str. 143-154.
16. Deloitte (2019) Istraživanje studenata o korupciji i njenom suzbijanju, (online), dostupno na: https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/hr/Documents/finance/hr_FAW_Boc_hure_CRO.pdf, [01.06.2020.]
17. DORH (2020) Izvješće Državnog odvjetništva Republike Hrvatske o radu državnih odvjetništava u 2019. godini (online), dostupno na: <http://www.dorh.hr/dorh05052020>, str. 1 – 194, [01.07.2020.]
18. Državno odvjetništvo (online), dostupno na: <http://www.dorh.hr/Default.aspx>, [29.07.2020.]
19. Dujanić, M. (2003) Poslovna etika u funkciji managementa, *Zbornik radova Ekonomskog fakulteta u Rijeci*, Vol. 21, No. 1, str. 53–63.
20. Eckert, C., Gatzertand, N. i Pisula, A. (2019) Spillover effects in the European financial services industry from internal fraud events – Comparing three cases of rogue trader scandals, *The Journal of Risk Finance*, Vol. 20, No. 3, str. 249–266.
21. Etika. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, (2020) (online), dostupno na: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=18496>, [28.06.2020.]
22. European Parliament (2019) The cost of corruption across the EU (online), dostupno na: <https://www.greensefa.eu/files/doc/docs/e46449daadbfebc325a0b408bbf5ab1d.pdf>, [01.06.2020.]
23. Europol (2019) More than 3000 financial mules identified (online), dostupno na: <https://www.europol.europa.eu/newsroom> [06.05.2020.]
24. Europol (2020) Fighting crime on a number of fronts (online), dostupno na: <https://www.europol.europa.eu/crime-areas-and-trends/crime-areas>, [22.06.2020.]
25. Eurostat (2016) European Crime Prevention Network: Cybercrime: A theoretical overview of the growing digital threat (online), dostupno na: https://eucpn.org/sites/default/files/document/files/theoretical_paper_cybercrime_.pdf, [11.06.2020.]
26. Eurostat (2018) Monitoring EU crime policies using the International Classification of Crime for Statistical Purposes (ICCS) (online), dostupno na: <https://ec.europa.eu/eurostat/publications/all-publications>, [22.06.2020.]

27. FATF (2020) The Financial Action Task Force (online), dostupno na: [https://www.fatf-gafi.org/publications/?hf=10&b=0&s=desc\(fatf_releasedate\)](https://www.fatf-gafi.org/publications/?hf=10&b=0&s=desc(fatf_releasedate)), [22.06.2020.]
28. FATF (online), dostupno na: <https://www.fatf-gafi.org/>, [29.07.2020.]
29. FBI (2020) Investment Fraud (online), dostupno na: <https://www.fbi.gov/scams-and-safety/common-scams-and-crimes/investment-fraud>, [11.06.2020.]
30. FBI (2020) White Collar Crime (online), dostupno na: <https://www.fbi.gov/investigate/white-collar-crime>, [11.06.2020.]
31. Frunza, M. C. (2016) *Solving Modern Crime in Financial Markets, Analytics and Case Studies*, poglavlja u knjizi: LIBOR Manipulation i Enron, Oxford, str. 343–401.
32. Frunza, M. C. (2015) *Introduction to the Theories and Varieties of Modern Crime in Financial Markets*, poglavlje u knjizi: *From Moral Hazard to Financial Crime*, Oxford, str. 87–88.
33. Gottschalk, P. (2010) Categories of financial Crime, *Journal of Financial Crime*, Vol. 17, No. 4, str. 441–458.
34. Gragert, B. (1997) Yakuza: the warlords of Japanese Organized Crime, *Annual Survey of International & Comparative Law*, Vol. 4, No. 1, str. 147–204.
35. GRECO (online), dostupno na: <https://www.coe.int/en/web/greco>, [29.07.2020.]
36. Hollow, M. (2014) Money, morals and motives. An exploratory study into why bank managers and employees commit fraud at work, *Journal of Financial Crime*, Vol. 21, No. 2, str. 174–190.
37. Holmes, L. (2015) *Corruption: A very short introduction*, poglavlje u knjizi: *What is corruption ?*, 1 izd., Oxford, Oxford University Press, str. 1-18.
38. House of Commons Treasury Committee (2013) Fixing LIBOR: some preliminary findings, Second Report of Session 2012–13, No. 137, str. 1–124.
39. HUB (2020) Europol ponovno upozorava – nebudite mule (online), dostupno na: <https://www.hub.hr/hr/sigurnost-na-internetu/novosti/europol-ponovo-upozorava-nebudite-mule>, [22.06.2020.]
40. Interpol (2020) Fighting money laundering goes hand in hand with investigating the crimes it is linked to (online), dostupno na: <https://www.interpol.int/Crimes/Financial-crime/Money-laundering>, [22.06.2020.]
41. Interpol (2020) Financial crime (online), dostupno na: <https://www.interpol.int/Crimes/Financial-crime>, [01.06.2020.]

42. Interpol (2020) Financial crime threatens people in every aspect of their lives: at home, at work, online and offline (online), dostupno na: <https://www.interpol.int/Crimes/Financial-crime>, [22.06.2020.]
43. Interpol (2020) Money laundering (online), dostupno na: <https://www.interpol.int/Crimes/Financial-crime/Money-laundering> [12.06.2020.]
44. Investopedia, Enron Scandal: The fall of a Wall Street Darling (online), dostupno na: <https://www.investopedia.com/updates/enron-scandal-summary/> [01.08.2020.]
45. Kawasaki, T. (2010) Big Investment Fraud and “Yakuza Money” Crime — Two Perspectives of Financial Crime in Japan *Financial Crime in Japan*, Springer Science & Business Media, Vol. 5, str. 89–98.
46. Kayrak, M. (2008) Evolving challenges for supreme audit institutions, *Journal of Financial Crime*, Vol. 15, No. 1, str. 60–70.
47. Koletnik, F. i Koletnik Koroše, M. (2011) Sprječavanje prijevара i nemoralnog djelovanja, *Računovodstvo, revizija i financije*, Vol. 9, No. 11, str. 103–109.
48. Korupcija, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, (2020) (online), dostupno na: <https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=33273>, [28.06.2020.]
49. KPMG (2019) Global Banking Fraud Survey (online), dostupno na: <https://assets.kpmg/content/dam/kpmg/xx/pdf/2019/05/global-banking-fraud-survey.pdf>, [21.06.2020.]
50. KPMG Forensic (2006) Developing a Strategy for Prevention, Detection and Response (online), dostupno na: <https://home.kpmg/xx/en/home.html>, [03.04.2020.]
51. Lovrić, H. (2004) Poslovni uspjeh - teorijska i empirijska analiza, *Magistarski rad*, Zagreb, str. 140-154.
52. Martinez, J. (2014). Unpunished criminals: The social acceptability of white collar crimes in America (online), dostupno na: <http://commons.emich.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1381&context=honors>, [29.07.2020.]
53. McConnell, P. (2013) Systemic operational risk: the LIBOR manipulation scandal, *Journal of Operational Risk*, Vol. 8, No. 3, str. 59–99.
54. Ministarstvo Financija RH (2019) Godišnje izvješće o radu Ureda za 2018. godinu (online), dostupno na: <https://vlada.gov.hr/UserDocsImages//2016/Sjednice/2019/Kolovoz/176%20sjednica%20VRH//176%20-%2015.1.pdf>, [12.06.2020.]

55. Ministarstvo Financija RH, Ured za sprječavanje pranja novca (online), dostupno na: <https://mfin.gov.hr/istaknute-teme/ured-za-sprjecavanje-pranja-novca/143>, [12.06.2020.]
56. Ministarstvo Pravosuđa Republike Hrvatske (2020) Mjerenje korupcije (online), dostupno na: <https://pravosudje.gov.hr/> [10.06.2020.]
57. Ministarstvo Pravosuđa RH (2020) Globalni korupcijski barometar (online), dostupno na: <https://pravosudje.gov.hr/globalni-korupcijski-barometar/21948> [10.06.2020.]
58. Ministarstvo Unutarnjih Poslova – Ravnateljstvo policije (2020) Financijske mule - posrednici pri prijenosu nezakonito stečenog novca (online), dostupno na: <https://policija.gov.hr/prevenција/racunalna-sigurnost/financijske-mule-posrednici-pri-prijenosu-nezakonito-stecenog-novca/457>, [13.06.2020.]
59. Ministarstvo unutarnjih poslova (2020) Borba protiv korupcije (online), dostupno na: <https://mup.gov.hr/istaknute-teme/nacionalni-programi-i-projekti/nacionalni-programi-237/borba-protiv-korupcije/322> [03.06.2020.]
60. Ministarstvo Unutarnjih poslova RH (2019) Statistički pregled temeljnih sigurnosnih pokazatelja (online), dostupno na: <https://mup.gov.hr/UserDocsImages/statistika/2018/Statisticki%20pregled%20temeljnih%20sigurnosnih%20pokazatelja%20i%20rezultata%20rada%20u%202018.%20godini.pdf>, [02.07.2020.]
61. Ministarstvo unutarnjih poslova RH (2020) Borba protiv korupcije (online), dostupno na: <https://mup.gov.hr/istaknute-teme/nacionalni-programi-i-projekti/nacionalni-programi-237/borba-protiv-korupcije/322>, [21.06.2020.]
62. Narodne novine, (2015) *Strategija suzbijanja korupcije za razdoblje od 2015. do 2020.*, NN br. 26/2015. (online), dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2015_03_26_545.html [10.07.2020.]
63. Narodne Novine, Službeni list Republike Hrvatske, (2020) (online), dostupno na: <https://www.nn.hr/hr/trazi/?q=zakoni%20koji%20se%20odnose%20na%20financijski%20kriminal>, [01.07.2020.]
64. Paget, F. (2009) Financial Fraud and Internet Banking: Threats and Countermeasures, *McAfee* (online), dostupno na: <https://docplayer.net/20830652-Report-mcafee-labs-threats-report.html>, [11.04.2020.]
65. PWC (2018) Globalno istraživanje gospodarskog kriminala i prijevara, Izvucimo prijave na svjetlo dana, Izvješće za Hrvatsku za 2018 (online), dostupno na:

- https://www.pwc.hr/hr/forenzicke-usluge/Gecs_2018_HR_20_02_2019.pdf
[05.06.2020.]
66. PWC (2018) Pulling fraud out of the shadows, Global Economic Crime and Fraud Survey (online), dostupno na: <https://www.pwc.com/fraudsurvey>, [05.06.2020.]
67. Radman Peša, A. (2019) Regulacija financijskog tržišta prije i nakon svjetske krize, *Oeconomica Jadertina*, No. 1, str. 1–19.
68. Rezaee, Z. (2002) *Financial Statement fraud, prevention and detection*, New York: John Wiley & Sons, str. 1-18.
69. Rozga, A. (2009) *Statistika za ekonomiste*, poglavlje u knjizi *Ocjene parametara osnovnoga skupa na osnovu uzorka*, 5. izd., Split, str. 117-123.
70. Sauser, W. I. (2013) Toward a Better Understanding of the Relationship among Received Wisdom, Groupthink, and Organizational Ethical Culture, *Journal of Management Policy and Practice*, Vol. 14, No. 4, str. 75–90.
71. Silven – Hoell, K. (2017) What Is a Ghost Audit?, Accounting, bizFluent (online), dostupno na: <https://bizfluent.com/info-10006772-ghost-audit.html>, [12.06.2020.]
72. Spencer Pickett, K. H. i Pickett, J. M. (2002) *Financial crime investigation and control*, New York: John Wiley & Sons, str. 1-29.
73. Svjetska banka (2020) Data Bank, Worldwide Governance Indicators (online), dostupno na:
https://databank.worldbank.org/reports.aspx?Id=1655f855&Report_Name=Corruption
[20.06.2020.]
74. Svjetska banka (2020), (online), dostupno na: <https://www.worldbank.org/>, [08. 06. 2020.]
75. The World Bank (2020) Control of Corruption Index (online), dostupno na: <https://databank.worldbank.org/databases/control-of-corruption> [11.06.2020.]
76. Thomas, W. C. (2002) The Rise and Fall of Enron, (online), dostupno na: <https://www.journalofaccountancy.com/issues/2002/apr/theriseandfallofenron.html>, [01.08.2020]
77. Transparency International (2020) Corruption Perceptions Index - 2018 (online), dostupno na: <https://www.transparency.org/en/cpi/2018/results/table> [18.06.2020.]
78. Transparency International (2020) Corruption Perceptions Index - 2019 (online), dostupno na: <https://www.transparency.org/en/cpi/2019/results/table> [18.06.2020.]
79. Transparency International Hrvatska (2020) Korupcija (online), dostupno na: <https://transparency.hr/hr/> [07.06.2020.]

80. Transparency International (2020) The global coalition against corruption (online), dostupno na: <https://www.transparency.org/en/cpi>, [18.06.2020.]
81. U. S. Securities and Exchange Commission (2020) Pyramid Schemes (online), dostupno na: <https://www.investor.gov/protect-your-investments/fraud/types-fraud/pyramid-schemes>, [21.06.2020.]
82. Ujedinjeni narodi (2020) Money – Laundering and Globalization (online), dostupno na: <https://www.unodc.org/unodc/en/money-laundering/globalization.html>, [20.05.2020.]
83. UNCAC (online), dostupno na: <https://www.unodc.org/unodc/en/treaties/CAC/>, [29.07.2020.]
84. USKOK (online), dostupno na: <http://www.dorh.hr/Default.aspx?sec=18>, [28.07.2020.]
85. Vlahinić, Ž. (2020) Dok banke krše zakone o pranju novca, financijski kriminal sve više raste, *Poslovni.hr*, 20. travanj, dostupno na: <https://www.poslovni.hr/financije> [07.06.2020.]
86. Weisburd, D. i Waring, E. (2001) *White-collar crime and criminal careers*, New York, *Cambridge University Press*
87. Wells, J. T. (2017) *Corporate Fraud Handbook*, John Wiley & Sons, izd. 5, str. 322-365.
88. Wheatley, M. (2012) *The Wheatley Review of LIBOR: Initial Discussion Paper (August)*, HM Treasury, London, (online) www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/191763/condorc_wheatley_review.pdf, [02.08.2020.]
89. Wheeler, S., Weisburd, D., Waring, E. i Bode, N. (1988) White collar crimes and criminals, *American Criminal Law Review*, Vol. 25, No.3, str.331-357.
90. Zelenika, R. (2000) *Metodologija i tehnologija izrade stručnog i znanstvenog rada*, 4 izd., Ekonomski fakultet u Rijeci, Rijeka.
91. Zona, F., Minoja, M. i Cod, V. (2012) Antecedents of Corporate Scandals: CEOs' Personal Traits, Stakeholders' Cohesion, Managerial Fraud, and Imbalanced Corporate Strategy, *Journal of Business Ethics*, Vol. 113, No. 2, str. 265-283.

POPIS GRAFIKONA, SLIKA I TABLICA

Grafikoni

Grafikon 1: Distribucija ispitanika prema spolu i godini studija	52
Grafikon 2: Distribucija ispitanika prema vrsti studija i spolu	53
Grafikon 3: Izbor ispitanika za najučinkovitiji način suzbijanja financijskog kriminala	60
Grafikon 4: Distribucija ispitanika prema svjedocima odvijanja financijskog kriminala te spolu	62

Slike

Slika 1: Prikaz piramidne sheme	22
Slika 2: Prikaz elemenata teorije trokuta prijave	23
Slika 3: Prikaz elemenata teorije dijamanta prijave	24
Slika 4: Poredbeni prikaz kaznenih djela gospodarskog kriminala.....	39
Slika 5: Cijena dionice Enrona 1984. – 2001. godine	47

Tablice

Tablica 1: Prikaz CPI–a za 2018. i 2019. godinu te trošaka korupcije u BDP–u pojedine države, članice EU za 2018. godinu.....	15
Tablica 2: Prikaz CC–a prema Svjetskoj banci za 2017. i 2018. godinu	17
Tablica 3: Prikaz indeksa kontrole korupcije za RH 1996. – 2018. godine.....	18
Tablica 4: Najznačajniji izazovi (rizici) financijskih institucija	20
Tablica 5: Prepoznati pritisci u slučajevima financijskih prijevara	29
Tablica 6: Broj prijavljenih fizičkih i pravnih osoba za organizirani kriminalitet i broj presuda 2016. – 2019. godine	38
Tablica 7: Rasčlamba operativnog prihoda Enrona između 1998. i 2000. godine u 000 000..	45
Tablica 8: Profitabilnost Enronovog trgovanja derivatima u 000 000	46
Tablica 9: Distribucija ispitanika prema spolu.....	51
Tablica 10: Distribucija ispitanika prema iskustvu rada u struci	54
Tablica 11: Distribucija ispitanika prema zaposlenosti u struci.....	54
Tablica 12: Izbor za financijski kriminal	54
Tablica 13: Izbor za prijavu financijskog kriminala	56

Tablica 14: Razina financijskog kriminala u Republici Hrvatskoj	56
Tablica 15: Razina financijskog kriminala u Europskoj Uniji.....	57
Tablica 16: Razina korupcije u RH.....	57
Tablica 17: Prisutnost pranja novca u RH.....	58
Tablica 18: Prisutnost financijskih prijevara u RH.....	58
Tablica 19: Prisutnost korupcije u RH u posljednjih 12 mjeseci	59
Tablica 20: Prisutnost financijskih prijevara u RH u posljednjih 12 mjeseci	59
Tablica 21: Prisutnost pranja novca u RH u posljednjih 12 mjeseci.....	59
Tablica 22: Izbor motiva za financijski kriminal	61
Tablica 23: Prisutnost osjećaja žrtve financijskog kriminala.....	61
Tablica 24: Prijevara prilikom kupovine putem interneta.....	62

SAŽETAK

Financijski kriminal je proces koji traje duži vremenski period, teško se razotkriva i djeluje na gospodarstva u cjelini. Izraziti je problem današnjeg vremena i društva te je upravo zbog toga provedeno anketno istraživanje o stavovima studentske populacije o financijskom kriminalu. Ispitani su studenti Ekonomskog fakulteta u Splitu jer je percepcija o financijskom kriminalu budućih donositelja odluka u gospodarstvu krucijalna. Istraživanju se odazvalo 119 studenata te se uspostavilo da su studenti izrazito dobro upoznati sa tematikom financijskog kriminala. Pohlepa je glavni motiv za počinuti kazneno djelo financijskog kriminala po mišljenju studenata. Također, percipirana razina financijskog kriminala unutar Republike Hrvatske je vrlo visoka, dok je za Europsku uniju umjerena. Rješenje za financijski kriminal studenti vide u učinkovitijim institucijama.

Ključne riječi: financijski kriminal, studentska populacija, anketno istraživanje.

SUMMARY

Financial crime is a process that lasts for a long period of time, it is difficult to detect and it affects economies in their entirety. It is an important problem of nowadays and its society, which is a reason why a questionnaire research was conducted on the attitudes of the student population about financial crime. Students of the Faculty of Economics in Split were encompassed with the research because the perception about financial crime of future decision makers in the economy is crucial. In total, 119 students responded to the research, and it was found that students are familiar with the topic of financial crime. Greed is the main motive for committing some kind of financial crime in the opinion of students. Also, the perceived level of financial crime within the Republic of Croatia was rated as very high, while for the European union it was moderate. Students see the solution to financial crime in more efficient institutions.

Keywords: financial crime, student population, questionnaire.